

ІСТОРИЧНА ОСВІТА: ОСНОВНІ ЕТАПИ

Метою оглядової статті є аналіз організації історичної освіти в підрозділах закладів освіти, які були попередниками Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914 – 2019 рр.). Тексти підготовлено на основі архівних джерел, а також з урахуванням попередніх публікацій на цю тему.

Кожен із охарактеризованих нижче етапів, в основному, відповідає етапам історії нашого закладу вищої освіти (Додаток 1).

Полтавський учительський інститут (07.1914 – 12.1919)

Полтавський учительський інститут створений за розпорядженням міністра освіти Російської імперії з 1.07.1914. Безпосередньо освітній процес розпочався 12.09.1914 р. (за старим стилем). У перший клас інституту було прийнято 26 вихованців (19 із них – учителі нижчих початкових шкіл, що працювали понад два роки). При інституті 28.11.1915 р. було відкрито міське зразкове училище, де вихованці з II-го класу проходили педагогічну практику.

Статус учительських інститутів був зумовлений тогочасними потребами в підготовці вчителів для вищих початкових шкіл (давали неповну загальну середню освіту). За рівнем загальної підготовки учительські інститути відносили до категорії закладів, що надають освіту дещо нижчу за середню (випускники не мали права на вступ до університетів, оскільки не вивчали давні й «нові» іноземні мови, а замість них – педагогіку, психологію і методики навчання), а за спеціалізацією – до закладів професійної освіти.

Директором інституту призначений Олександр Костянтинівич Волнін – випускник історичного відділення Московської духовної академії (1897), магістр богослов'я (1908). Пройшов практичний курс психології при Київському університеті (1902-03). До 1909 р. відомий як православний письменник, історик і біблієїст, викладач духовних закладів освіти. Директор Велико-Сорочинської учительської семінарії імені М.В. Гоголя (11.1909 - 07.1914). Проявив себе хорошим організатором діяльності Учительського інституту в Полтаві (07.1914 – 09.1917); був також учителем педагогіки, психології і логіки.

Штат учителів інституту (6 осіб) під час керівництва ним О.К. Волніна був постійним. Вони до цього, переважно, працювали в учительських семінаріях. Серед них – Василь Никифорович Тарасов, – учитель історії, географії та практичних курсів методик їх навчання. Деякі викладачі інституту одночасно викладали ще й у гімназіях Полтави. Ми не маємо відомостей про участь викладачів в інших освітянських і культурницьких проектах того часу.

1

2

3

1 – Восьмикімнатний будинок по вул. Фабрикантській (тепер вул. Балакіна № 10), орендований для роботи Учительського інституту в 1914 – 1917 рр. (вигляд після відбудови в 1949 р.).

2 – Перший директор інституту О. К. Волнін (1872-1942).

3 – Перший викладач історії та географії В. Н. Тарасов (1886-1957).

Система навчання спочатку була урочною (потім наблизилася до лекційно-семінарської), а навчальна програма відповідала вимогам до програм вищих початкових шкіл. Предметної спеціалізації в інституті не було: здобувач мав бути готовим до викладання всіх загальноосвітніх предметів.

Лютнева революція 1917 р. загострила й національне питання: розпочалася українська національна революція, і в середовищі вихованців Полтавського учительського інституту виник певний розкол. 23.03.1917 відбулися відкриті збори вихованців, які більшістю голів прийняли постанову про необхідність українізації освітнього процесу в закладі.

Постанову цих зборів обговорено на педагогічній раді інституту (протокол від 7.04.1917). Її рішення було досить коректним і виваженим. Визнано, що українізація закладу відповідає потребам життя краю, але майже негайно, без перехідного періоду, даний склад викладачів виконати її не може. Наступним пунктом рішення педради було клопотання перед попечителем Київського учбового округу про переведення усього колективу викладачів інституту, які за час роботи здружилися між собою, до іншого навчального закладу, в якому мовою викладання залишиться російська (таким місцем члени колективу вказали Одесу). У свою чергу, попечитель це прохання переслав на ім'я міністра народної освіти Тимчасового уряду Росії.

Можливість працевлаштування для деяких із них у нововідкритих російських учительських інститутах в липні 1917 р. було знайдено: О.К. Волнін призначений директором у Новоніколаєвськ (тепер – Новосибірськ), а В.Н. Тарасов – викладачем історії і географії у Твер.

У червні 1917 р. Тимчасовий уряд Росії дещо підвищив статус випускників учительських інститутів до не дуже певного рівня «вище середньої освіти». Була також введена міжпредметна спеціалізація (з поділом на три відділи, у т.ч. словесно-історичний); дозволено приймати на навчання жінок.

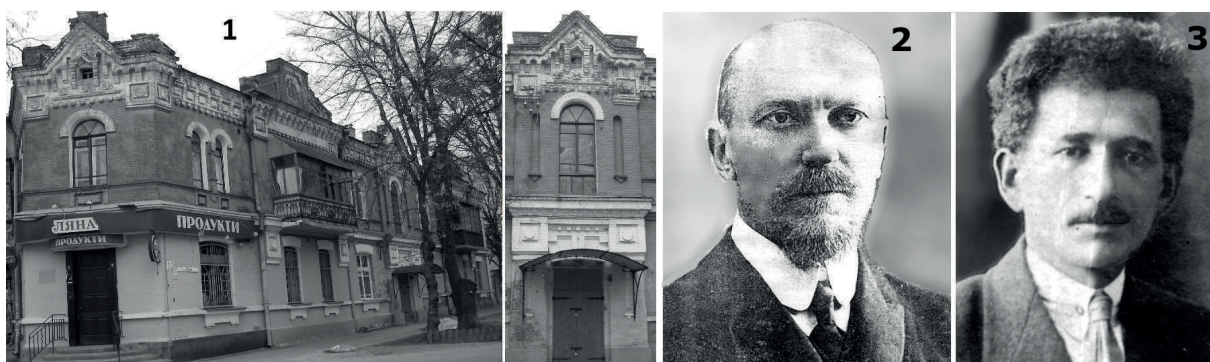
Серед випускників першого набору – майбутній видатний радянський педагог А.С.Макаренко, який наполегливо займався самоосвітою. Його улюбленими предметами були російська література й історія. В окремій статті ми доводимо, що найбільший вплив на нього мав учитель російської мови й словесності Федір Васильович Лисогорський (1876-?), який після перевodu О.К. Волніна і В.Н. Тарасова, з 09.09.1917 виконував обов'язки не тільки директора, але й учителя історії. У перший же день виконанням обов'язків Ф.В. Лисогорським, А.С. Макаренко подав йому заяву для прийняття на роботу вчителем зразкового училища. Заява була схвалена попечителем учбового округу, але попрацювати на цій посаді Антон Семенович не встиг. Бо в кінці вересня до роботи приступив другий директор інституту, випускник історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету (1895) Олекса Августинович Левитський – досвідчений організатор, який підібрав україномовний патріотично налаштований фаховий викладацький склад. Зокрема, вчителем зразкового училища при інституті був призначений чудовий методист Федір Іванович Пошивайло; викладачем мови й словесності – Володимир Олександрович Щепотьев (1880-1937), психології, педагогіки, логіки й історії філософії – майбутній критик Макаренка й видатний учений Григорій Григорович Ващенко (1878-1967). Курс історії України у 1918 – 1919 н.р. викладала Наталя Юстівна Мірза-Авакянц (1888-1940?).

З кінця 1917 до кінця 1919 рр. влада в Полтаві змінювалася близько 15 разів (якщо рахувати й захоплення міста на кілька годин, зокрема, різними «повстанцями»). Так, 6.01.1918 р. Полтава була зайнята більшовицькими військами Муравйова («перша» радянська влада, яка 22.01 закрила всі навчальні заклади). Навчання було відновлене після приходу німецьких військ 8.04.1918 р., які навели в місті відносний порядок.

Про освітній процес у 1918 році в Учительському інституті відомо, що відбулися випуск і новий набір слухачів. Але їх було небагато, та й про невисокий рівень підготовки вступників писав у доповідній записці ще О.К. Волнін. Тому не дуже дивно, що в статті «В справі заснування у Полтаві факультету Педагогічного» (1918) завідувач Педагогічного бюро Полтавського губернського земства М.Я. Рудинський навіть не згадує, що в місті вже діють заклади з підготовки вчителів (учительський інститут і учительська семінарія). Схоже, що у просвітнянського активу Полтави склалася думка: учителів для початкових шкіл мають готувати учительський інститут і семінарія, а вчителів для середніх шкіл (гімназій) – заклад вищої освіти.

Перший випуск Полтавського учительського інституту, 1917 рік. Прізвища справа – наліво.
Верхній ряд (1): Ведмицький, Журавський, Грабенко (?), Курочка (Кураха?), Михайленко, Виходець, Гашевський, Больман (?).
3 ряд: Лисиця, Пилипенко, Фігільов, Верещатін, Данилевський, Дончак, Нижній (4-й) ряд: Багрій, Макаренко, Саєнко.
(Фото із особистого архіву О.М. Петренка; публікація в статті Л.М. Булави, О.М. Машченко, А.В. Ткаченко, 2019).

1 – У 1918 р. заняття в Учительському інституті були перенесені в будинок по вул. Ново-Кременчуцькій (нині вул. Лідова № 12/9), сучасний вигляд.

2 – Другий директор інституту О.А. Левитський (1872-1947).

3 – Учитель-методист зразкового училища при інституті Ф.І. Пошивайло (1885-1950).

1918-1919 навчальний рік був не менш драматичним. Як писав у спогадах Г.Г. Ващенко: «Учительський інститут восени 1918 р. злився з Полтавським українським університетом. На чолі його став Олекса Августинович Левицький». Під «українським університетом» слід розуміти історико-філологічний факультет університету, який намагалися створити (мова про нього буде йти нижче). О.А. Левитський зумів підтримувати життєдіяльність Учительського інституту не тільки за рахунок надходження коштів від урядів УНР і Гетьманату (10.04 – 26.11.1918), та «другої» більшовицької влади (19.01 – 28.07.1919), але й за рахунок допомоги кооперативного руху і полтавського товариства «Просвіта» (головою президії ради якої він став уже 9.10.1917 р.).

Колектив учительського інституту в травні 1919 р. розробив проект Статуту Педагогічного інституту (з метою реорганізації Учительського інституту на заклад вищої освіти, який було обіцяно надати в кінці квітня 1919 р. одним із керівників наркомату освіти УСРР під час відвідання Полтави). О.Т. Булдовський пише в звіті, що у середині липня 1919 р. один примірник Статуту повернувся в Полтаву з поміткою про затвердження завідувачем відділу вищої школи при Народному комісаріаті освіти УСРР. Заняття в інституті, який працював би за новим Статутом, мали б розпочатися після канікул, у вересні 1919 р. (25.08.1919 за старим стилем). До 15.08.1919 р. було запропоновано абітурієнтам обох статей подавати вступні документи (про закінчене навчання в учительських семінаріях або середніх школах). В оголошенні вказувалося, що коли залишаться вакансії, то особи без середньої освіти будуть прийматися з іспитом за курс 7-го класу жіночих гімназій. Набір пропонувався до трьох відділів: словесно-історичного, природознавчо-географічного і математичного. Цікаво, що заяви пропонувався подавати за адресою: Полтава, вул. Стрітенська №43 (що є ще підтвердженням слів Г.Г. Ващенко про фактичне злиття тоді двох закладів освіти).

Петро Іванович Ковалевський

Та цього не сталося, бо 29.07.1919 Полтава зайнята денікінськими військами, а керівництво освітніми закладами перейшло до Управління народної освіти при Головнокомандувачеві збройних сил Півдня Росії. Всі законодавчі акти, прийняті після 7.11.1917 оголошувалися скасованими. Викладання українською мовою було заборонене в закладах, що фінансувалися за рахунок денікінського уряду, а викладання історії та географії України заборонене в усіх закладах.

У вересні-листопаді 1919 р. заклад продовжив існувати як учительський інститут з російською мовою викладання. За словами Г.Г. Ващенко, на місце Левитського, що виїхав на Кубань, на посаду директора був призначений Петро Іванович Ковалевський (перед революцією працював інспектором Другої чоловічої гімназії, а ще раніше – учителем російської словесності Першої гімназії у Полтаві). Українські педагоги були звільнені, а на їхнє місце призначені росіяни або малороси (їхні персоналії нам невідомі).

Полтавський український педагогічний інститут (12.1919 – 04.1921)

Після вигнання денікінців і повернення радянської влади полтавський губернський відділ народної освіти видав Наказ від 27.12.1919 р. про усунення призначених за час денікінської влади педагогів. Цією датою в залікових книжках позначено вступ студентів на перший курс набору 1919 р. (а не в вересні, як звичайно). Україномовні лектори, котрі працювали до серпня 1919 року, повернулися в інститут і взялися до відновлення занять.

Наказом від 13.01.1920 р., який підписали Голова Губревкому Я. Дробніс і зав. відділом народної освіти О. Мізерницький, Полтавський учительський інститут із цієї дати офіційно оголошувався Вищою школою під назвою «Полтавський український педагогічний інститут» і до переходу під керування центральної влади підлягав Полтавському губернському відділові освіти. Розуміючи хиткий статус педінституту, голова Губревкому в Наказі від 15.03.1920 р. вказує, що слід «...негайно приступити до організації радянського інституту народної освіти, зосереджуючи навколо Педагогічного інституту всі курси до готування робітників до праці в різних галузях освіти». Процес створення цього інституту затягнувся більше ніж на рік.

Наказом Губревкому від 13.01.1920 р. пропонується переобрати Педагогічну раду новоутвореного педінституту, якій негайно скласти програми і подати на затвердження у відділ освіти. Колектив педагогічного інституту вирішив назвати орган самоуправління «науково-учебною радою», сподіваючись, що це допоможе в майбутньому отримати статус повноцінного вищого навчального закладу. Першим головою цієї ради був обраний біолог Олександр Теофілович Булдовський (1887-1938). Після його арешту у вересні 1920 р., обов'язки керівника ради (очільника інституту) виконували лектор з політекономії І.В. Лебединський, у лютому 1920 р. – Н.Ю. Мірза-Авакянц, а в 1921 р. – завідувач краєзнавчого музею, викладач біологічних дисциплін В.Ф. Ніколаєв (1889 – 1973). Управління інститутом здійснювалося за демократичними принципами. Кожен із його трьох відділів (словесно-історичний, фізико-математичний, природничий) теж мав окремі ради, що керували їхнім внутрішнім життям.

Деякі викладачі у 1920-му – на початку 1921 рр. викладали одночасно і на словесно-історичному відділі педагогічного інституту, і для студентів історико-філологічного факультету (що є ще одним свідченням їх фактичної єдності і в 1918–1919 рр.). Станом на 08.1920 на словесно-історичному відділі працювали: голова відділу – філолог О.Т. Бузинний, лектор з української літератури – В.О. Щепотьєв; психології й теорії трудової школи – Г.Г. Ващенко; політекономії, історії соціалізму та теорії права – І.В. Лебединський; загальнонаукової методології, логіки, філософії та історії педагогіки – І.Я. Чаленко; стародавньої й середньовічної історії, секретар відділу – О.М. Васильєва; історії західноєвропейської та всесвітньої літератури – Л.М. Степанов; історії Росії та історії слов'ян – І.Ф.Рибаків; всесвітньої історії – Т.О. Богданович; археології – В.М. Щербаківський; історії України – А.Ф. Дучинський; співів – В.М. Верховинець; історії держави і права – В.С. Чуйко. Крім того, були вакансії, які планувалося заповнити лекторами, запрошеними із Харкова (як свідчить аналіз залікових книжок студентів, ці плани, в основному, так і залишилися планами). Мало того: до кінця 1920 р. чисельність викладачів зменшилася до 9-ти.

Набір студентів 1-го курсу, здійснений у 1920 р., не був розподілений по відділах. Викладалися тільки спільні для студентів всіх відділів загальноосвітні й психолого-педагогічні дисципліни. Деякі заплановані навчальні дисципліни не викладались (за браком викладачів). Не було єдиної системи оцінювання знань; іспити й заліки виставлялися не в спеціально відведений час, а, очевидно, по мірі готовності студента до їхнього складання. Послідовність вивчення окремих курсів не була логічною.

У 1920 – 1921 н.р. на словесно-історичному відділі навчалося студентів: II курс – 36, III – 28, IV – 15 (разом – 79).

Педагогічний інститут мав незадовільне забезпечення приміщеннями (як і Учительський, він розташовувався у будинку по сучасній вул. Лідова 9/12).

Упродовж 1920 р. – першого кварталу 1921 р. йшла підготовка до утворення вищого навчального закладу – Полтавського інституту народної освіти (ПІНО), який утворився внаслідок злиття педагогічного інституту й іншого його попередника, розповідь про який буде йти далі.

**Полтавський історико-філологічний факультет (І-ФФ)
товариства «Просвіта» (10.1918 – 04.1921)**

*«Український університет у Полтаві був, його зараз немає, але він мусить бути»
(С. Наріжний. Тижневик «Тризуб» (Париж). – 23 лютого 1930 року. – № 8 (216))*

Створення і діяльність Історико-філологічного факультету (І-ФФ) в Полтаві є яскравою сторінкою українського національного відродження. Нажаль, фонд, що зберігався в Державному архіві Полтавської області, втрачено, й дуже мало сподівань, що він буде віднайдений. Нами недавно було виявлено місце знаходження особистого архіву колишнього декана факультету І.Ф. Рибаківа з документами і спогадами про І-ФФ, але він поки не опрацьований. Тому, крім окремих архівних документів, нами здійснений критичний аналіз спогадів колишніх викладачів (В. Щербаківського, Г. Ващенко), губерньського комісара освіти В. Андрієвського, колишнього студента С. Наріжного. Серед публікацій слід відзначити невелику розвідку Валентини Андрієць (1995). Оскільки І-ФФ часто в публікаціях плутають з іншими установами, які працювали в Полтаві в 1917-1921 рр., то короткі відомості про них подаємо в Додатку 4.

Передумовами створення І-ФФ в Полтаві були: 1) зростання національної свідомості й стремління до знань населення краю (особливо – молоді), потреба громад у відкритті повноцінних закладів середньої освіти (гімназій), для яких були потрібні вчителі, причому переважно україномовні; 2) активна діяльність місцевої творчої й освітянської інтелігенції, що об'єдналася навколо товариства «Просвіта»; 3) традиційна активність губерньського земства і особливо – Полтавської спілки споживчих товариств; 4) привабливість Полтави як центру краю, куди науковці із великих міст колишньої імперії утікали з сім'ями, рятуючись від голоду.

До певної міри, створенню І-ФФ сприяла і відносна стабілізація суспільного життя Полтави під владою Гетьманату і контролем німецької військової адміністрації. Уважаємо, що суттєвим каталізатором стала робота 4.07 – 17.09.1918 р. тимчасової Комісії із заснування вищих шкіл і наукових інституцій при Міністерстві народної освіти і мистецтва Української держави. Членом цієї комісії був Д.І. Багалій.

Ініціативу з організації закладу вищої освіти у кінці літа 1918 р. взяло на себе полтавське товариство «Просвіта», головою якого був О.А. Левицький (одночасно – директор Учительського інституту). 3.08.1918 р. він зібрав нараду з представників українських культурно-просвітницьких та інших організацій і земства, на якій прийнятий план реалізації проекту. До кінця місяця Олекса Августинович розробив Статут І-ФФ і направив його разом із кошторисом на затвердження в Міністерство народної освіти Української Держави. Він же був організатором заходів з кадрового забезпечення факультету, задуманого як структурний підрозділ майбутнього Українського університету в Полтаві (тому автори мемуарів цей підрозділ називають Університетом). Ініціативу полтавської «Просвіти» підтримав голова харківської «Просвіти» і лідер харківських гуманітаріїв професор Д.І. Багалій, який, попри велику зайнятість, допоміг підібрати кадри із числа професорів Харківського університету.

11.09.1918 р. відбулися загальні збори полтавської «Просвіти», які схвалили перші кроки ради товариства із заснування І-ФФ. На той час Міністерство народної освіти ще не погодило Статут І-ФФ, а управа губерньського земства хоч і знайшла початкову суму (40 тис. крб.) для розгортання його діяльності, але старостою земства асигновка була заблокована. Тому вирішено продовжити збір коштів за рахунок благодійницьких заходів і пожертвувань, а секретареві майбутнього І-ФФ І.Я. Чаленку зайнятися питанням його офіційної реєстрації.

Напередодні урочистого відкриття І-ФФ кошти почали надходити: першою це зробила Спілка споживчих товариств на Полтавщині (15 тис. крб.), далі – повітове земство, Український банк, міське самоврядування та інші.

Офіційною датою урочистого відкриття історико-філологічного факультету є неділя 6.10.1918 р. (23.09 за старим стилем), а місцем відкриття – міський театр. На відкритті були присутні представники «Просвіти», міського та земського самоврядування, кооперації, професори Харківського університету, студенти. До речі, як і у випадку з Педагогічним

інститутом, дата їхнього зарахування до складу І-ФФ вказана в залікових книжках раніше (27.08.1918), ніж офіційна дата його відкриття. Хоч запрошення на відкриття отримало значно більше коло представників офіційних установ і громадських організацій.

На відкритті головував полтавський губернський комісар народної освіти Віктор Никанорович Андрієвський, як представник влади (щоправда, у спогадах він вказує: офіційно його на це ніхто не уповноважував). Він зачитав привітання від Гетьмана Української Держави П. Скоропадського, голови Ради Міністрів Ф. Лизогуба, міністра народної освіти М. Василенка та інших.

Із доповіддю на урочистостях виступив О.А. Левицький, який був фактичним керівником І-ФФ у перший рік його діяльності (його підпис після слів: «Голова факультетської ради», бачимо на студентських квитках). Він розповів про історію заснування факультету, представив його декана – професора Є.О. Черноусова, – активного діяча харківської «Просвіти» (з цієї причини, швидше за все, обраного на посаду за рекомендацією Д.І. Багалія). А новообраний декан ознайомив присутніх із програмою діяльності факультету.

Сам Дмитро Іванович Багалій виголосив промову-лекцію: «В чім була історія України і як її треба науково викладати», в якій доводив, що українська мова в Українській державі має бути і мовою освіти і мовою загальнодержавною. Присутні гучними оплесками вітали цю промову.

Закінчив урочистості виступ хору під керівництвом В.М. Верховинця, який виконав український гімн, «Заповіт», інші українські пісні.

Міністерство народної освіти Української держави 29.10.1918 р. нарешті затвердило Статут І-ФФ, після чого мало надійти державне фінансування. Чи встигло надійти – маємо сумніви, бо гетьманський уряд було скинуто; 27.11.1918 р. Полтава зайнята повстанськими селянськими загонами та військами Директорії відновленої Української Народної Республіки. Відомо, що спочатку відповідальний за освіту в Директорії Ф.П. Швець поставився до проекту І-ФФ неприхильно (вважаючи його не закладом вищої освіти, а громадським закладом неформальної освіти), тому його остаточно взяла на утримання полтавська Спілка Споживчих Товариств.

За даними В.Я. Ревегука, у перший рік слухачами І-ФФ стали 312 студентів, а навесні наступного року додалося ще 107.

У зв'язку із втратою архівів, не маємо однозначної відповіді на питання про те, де розпочиналися заняття на факультеті. За документами, починаючи з 02.1920 р., офіційною адресою указувалася вул. Шевченка, 20. Але, зважаючи на розміри приміщень цього будинку, виглядає неправдоподібно, що в ньому могла розміститися вказана кількість студентів. Маємо докази, що заняття спочатку відбувалися в сусідньому двоповерховому будинку по вул. Стрітенській, 43 (в колишньому особняку купця Панасенка). Як вказує в спогадах С.Наріжний, частково вони велися і в будинку Українського клубу (Стрітенська, 37), та в музейних відділах Земського дому (тепер – краєзнавчий музей). Бібліотека, підбір якої здійснював багато років Український клуб, розташовувалася по вул. Стрітенська, 35 (дім доктора Харечка). Там же певний час була й канцелярія факультету. Будинки по вул. Шевченка, 20 (як адміністративний), та жіночої гімназії Н.О. Старицької (в якому відбувалися лекції, і частково – семінарські заняття-диспути), І-ФФ отримав пізніше. За словами С.Данішева, цей будинок по Остроградського, 3 передали ПНО в липні 1921 р.

Назва факультету «історико-філологічний» типова для університетів початку ХХ століття. Він поділявся на два відділи: історичний та словесний. Кількісний і персональний склад лекторів та фактичний перелік навчальних курсів дуже варіювали за час існування закладу. Лекторів умовно можна поділити на три групи: професори із Харківського університету, які час від часу групами приїжджали читати лекції й приймати «заліковий колоквиум»; російські вчені й громадські діячі, які рятувалися в Полтаві від голоду; місцеві українські педагоги.

Дехто досі помилково називає факультет підрозділом Харківського університету. Організаційно це не так: факультет був полтавським. Але в переносному розумінні, підкреслюючи роль харківських викладачів, така характеристика є недалекою від істини.

До першої групи належать видатний історик Дмитро Іванович Багалій (1857 – 1932), який погодився читати в І-ФФ лекції з історії України (але в кінці листопада переїхав до Києва, де з 8.12.1918 обраний головою історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук); Віктор Олександрович Барвінський (1885 – 1940), дослідник козацької доби, архівіст; Євген Георгійович Кагаров (1882 – 1942), професор з історії древніх культур, етнограф, який пізніше недовго працював і в ПННО; Костянтин Едуардович Гриневич (1891 – 1970), викладач історії Стародавньої Греції; Василь Іванович Веретенников (1880 – 1942), історик Росії, архівіст, музеєзнавець; Євгеній Олександрович Черноусов (1869 – після 1934), дослідник історії Візантії, перший декан факультету.

Не завжди можна точно вказати, які конкретно курси викладав той чи інший лектор; здається, що більшість лекцій читалися і для істориків і філологів разом. Тому до переліку слід додати Миколу Федоровича Сумцова (1854 – 1922), видатного фольклориста, етнографа, літературознавця, музеєзнавця, якого, за спогадами В.Андрієвського, планували запросити на посаду ректора університету; мистецтвознавців Федора Івановича Шміта (1877 – 1937), професора з теорії мистецтва й історії Візантії; Степана Михайловича Кульбакіна (1873 – 1941), фахівця із палеографії і давнього слов'янського мовознавства, але російського імперця, який у 1919, після відступу з денікінцями, виїхав на еміграцію.

Приїжджали і недавні випускники Харківського університету на посадах доцентів І-ФФ: Стефан Андрійович Таранушенко (1898 – 1976), у майбутньому – відомий музейник і мистецтвознавець, та Майк Гервасійович Йогансен (1896 – 1937), поет, письменник, знавець багатьох мов, історик літератури).

Із Києва в кінці 1918 р. прибула Наталя Юстівна Мірза-Авакянц (була пізніше помічником декана; викладала історію України, розробила курс української історіографії).

До числа біженців із великих міст Росії слід віднести молодого московського вченого Івана Федотовича Рибакіна, який із 05.1919 був лектором з історії Росії, з 08.1919 по 02.1920 – помічником декана (виконувачем його обов'язки), а з 02.1920 по 04.1921 – деканом цього факультету; викладача політекономії, статистика, демографа Івана Васильовича Лебединського (1888 – 1942), – секретаря журналу «Украинская жизнь», який виходив у Москві в 1912 – 1917 рр.

Із Петрограда прибули Тетяна Олександрівна Богданович (1872 – 1942), – професор всесвітньої історії, популяризатор науки, публіцист із кола В.Г.Короленка і відома письменниця; історик християнської культури, завідувач наукової бібліотеки Микола Іванович Сагарда (1870 – 1943).

Історію західноєвропейської літератури викладав Леонід Миколайович Степанов (1874 -?).

Місцеві кадри спочатку займали при харківських професорах становище помічників – обіймали посади доцентів, але вже впродовж першого року діяльності закладу їхня роль значно зростає.

І для істориків, і для словесників на факультеті викладали археолог, етнолог, мистецтвознавець Вадим Михайлович Щербаківський (1876 – 1957), Володимир Олександрович Щепот'єв (курс історії української літератури).

Будинки, де велася підготовка істориків і словесників :

1 – По вул. Стрітенській, 43.

2 – Колишньої жіночої гімназії Н.О. Старицької (вул. Остроградського, 3)

Більшість викладачів загальноосвітніх дисциплін були місцевими і також, здебільшого, працювали і в педінституті: історію філософії викладав секретар І-ФФ Іван Якович Чаленко (1873 – 1937), історію держави і права – Віктор Самійлович Чуйко (1870 -?), психологію – Григорій Григорович Ващенко (1878 – 1967) та інші.

За даними секретаря факультету Л.І. Кротевиц, у 1918 – 1919 н.р. із 17 лекторів факультету було 9 харків'ян і 8 полтавців (лекції українською мовою читали 10 із 17-ти); а в 1919 – 1920 н.р. кількість лекторів-харків'ян і полтавців була однаковою – по 10 (українською мовою викладали 13 із 20-ти).

Як згадує один зі студентів І-ФФ, потім – відомий історик в еміграції Симон Наріжний: «Відносини з студентами були в них завжди близькими і приязними. Кожен з слухачів охоче звертався до професорів, будучи певним, що зустріне уважне відношення до своєї справи й допомогу. Але при такій своїй підготовленості професори пред'являли до своїх студентів і дуже високі учбові вимоги. Виявлялося це особливо при іспитах». Григорій Ващенко у спогадах теж високо оцінював потенціал студентів І-ФФ, їхню національну свідомість, ентузіазм та бажання вчитися. Більшість із них змушена була працювати (серед студентів були й немолоді люди – вчителі нижчих шкіл, священники тощо), тож заняття відбувалися в другій половині дня й продовжувалися допізна.

На діяльність факультету впливали часті зміни влади.

Як було вже сказано, І-ФФ створено за часів уряду Гетьманату, але без його суттєвої матеріальної підтримки. Директорія в особі Ф.П. Швеця взагалі його спочатку не визнавала. Щоправда, у січні 1919 р. міністром освіти УНР став І.І. Огієнко, який видав розпорядження готувати законопроект про Полтавський державний університет. Але було пізно: Полтава, а потім і Київ перейшли під владу більшовиків...

За «другою» радянською владою в Полтаві (19.01 – 27.07.1919 р.), як не дивно, але ситуація для факультету стала навіть сприятливішою: вона не тільки визнала І-ФФ вищою школою, але і взяла його на державне фінансування.

26.01.1919 р. Нарком освіти В.П. Затонський підписав розпорядження про передачу навчальних закладів міста Полтави на утримання держави. А Декретом № 64 Ради народних комісарів УСРР з 1.03 відмінялася плата за навчання для вищих шкіл.

У кінці квітня 1919 р. в Полтаві, з метою ознайомлення зі станом місцевих вищих шкіл, побував член Колегії відділу вищої школи народного комісаріату освіти України Б. Володарський. У своєму виступі він відзначив, що необхідно реформувати вищі школи на засадах «демократизації науки, знання і освіти»; що тепер для вступу в вищу школу не треба мати жодних дипломів, крім особистого посвідчення. Державні іспити скасовуються; скасовувалися дипломи – як свідоцтва, котрі дають права і привілеї; учені ступені і звання.

Наказ полтавського губернського відділу народної освіти від 24.04.1919 р., §2. Усі вищі школи, які утримуються на приватні і громадські кошти, передаються в сіть Державної вищої школи». Підписи: представник наркомату освіти Б. Володарський, зав. губернським відділом народної освіти М. Алеута.

На той час у Полтаві існували три місцеві вищі школи: Комерційний інститут, Правничий та Історико-філологічний факультети. Тов. Володарський вказав на бажан-

Д. І.

Багалій

В. І.

Веретенников

Є. Г.

Кагаров

Т. О.

Богданович

С. А.

Таранушенко

В. М.

Щербаківський

Викладачі історії Полтавського історико-філологічного факультету, 1918-1921 рр.

Посвідчення особи студента Історико-філологічного факультету Полтавського університету від 24.05.1919 р. (із колекції О.М. Петренка)

рукопису його спогадів «Под п'ятою Добрарміи (Деникинцы в Полтаве)», опрацювання якого дозволить більше дізнатися і про функціонування І-ФФ у другій половині 1919 р. З опису справи фонду Рибаківа нам відомо про його переписку з окружним інспектором Київського учбового округу з приводу дозволу на відкриття і подання списку службовців. У переписці він названий «завідувачем полтавського приватного вищого навчального закладу з курсом історико-філологічного факультету».

У мемуарах Г.Г. Ващенко пише, що при полтавській «Просвіті» в цей період знову активізувався Український народний університет (відкритий ще 04.1918, але потім, з відкриттям І-ФФ, значна частина слухачів перейшла до останнього). У народному університеті читали лекції професори, що раніш викладали в Полтавському університеті (тобто І-ФФ) українознавчі дисципліни, на той час заборонені денікінською владою.

У період денікінської окупації представники багатьох національно-свідомих організацій (у т.ч. «Просвіти», яку на той час очолював В.С. Чуйко, і І-ФФ на чолі з І.Ф. Рибаківим) заснували і в вересні 1919 р. зареєстрували Просвітницьку спілку «Українська культура», а при її просвітницькому відділі – «Фонд національної освіти». У фонд відраховували кошти кооперативи, споживчі товариства, установи. Крім того, спілка взяла кредит в розмірі 1 млн. крб., з якого на утримання історико-філологічного факультету асигнувала 200 тис. крб.

Радянська влада в Полтаві відновлена 11.12.1919 р. У лютому 1920 р. ця влада погодилася вважати І.Ф. Рибаківа деканом (керівником) факультету, та навіть виділяла невеликі кошти на утримання закладу. Заробітна плата виплачувалася через профспілки. А ось на видавничі потреби деякі кошти ще виділяла «Просвіта» (зокрема, вона почала видавати укладені І.Ф. Рибаківим «Нариси з методики навчання історії»).

1 – Вул. Шевченка №20 (сучасне фото): тут розміщувалася канцелярія історико-філологічного факультету.
2 – Перший декан факультету Є.О. Черноусов (1869 – після 1934), фото 1931 р., при арешті.
3 – Другий декан факультету І.Ф. Рибаків (1890 – 1963), фото початку 1920-х рр.

ня Наркомату освіти утворити в Полтаві університет, в основу якого увійдуть два названі факультети, об'єднані в один загальний факультет гуманітарних наук. Як бачимо по виданому відразу ж після вказаного візиту посвідченню особи студента Історико-філологічного факультету А. Волошиніва, ці плани почали здійснюватися: змінилася печатка закладу («УССР. Народний комісаріат освіти. Полтавський університет»). Але до кінця здійснити ці плани не вдалося, бо владу більшовицьку улітку змінила влада денікінська.

Під час денікінської окупації (29.07 – 10.12.1919 р.) на посаду помічника декана І-ФФ було призначено І.Ф. Рибаківа. Нам тільки недавно стало відомо про існування

Та статус закладу в 1920-му році залишався непевним.

Народним комісаріатом освіти УСРР здійснена спроба перетворити Полтавський історико-філологічний факультет товариства «Просвіта» на Полтавський український інститут громадських наук (як тимчасовий захід – до створення єдиної для УСРР мережі навчальних закладів). Навіть був прийнятий Наказ від 26.08.1920 р., та затверджені навчальні плани цього інституту. У вересні узгоджувалося питання про передачу до нього із педінституту фізико-математичного відділу (як окремого факультету). Але щось у цій справі не склалося, і в Листі від 8.10.1920 р. наркомат визнав існування в Полтаві історико-філологічного факультету як тимчасового, до створення інституту народної освіти, й не заперечував проти наданого плану занять і наявного складу викладачів. У самому кінці 1920 р. склад службовців та співробітників І-ФФ зменшився до 11-ти осіб (педінституту – до 9-ти). Як і під час денікінської окупації, зменшилася і кількість студентів.

Студенти історико-філологічного факультету навчалися за широкою університетською програмою. Вона не була такою професійно-орієнтованою, як у педагогічному інституті. Це був український заклад за змістом і УНІВЕРСИТЕТ – за стилем і духом. І цей дух старанно викорчувувала комуністична влада впродовж наступного десятиліття.

І-ФФ не здійснив жодного випуску, тому закінчувати навчання студентам довелося вже в об'єднаному з педінститутом навчальному закладі – Інституті народної освіти, пройшовши «перереєстрацію» (фактично – чистку).

Полтавський інститут народної освіти (ПІНО), 04.1921 – 08.1930

Утворення інституту. Словесно-історичний факультет (1921)

Ще навесні 1920 р. радянським урядом було оголошено про ліквідацію старої вищої школи і початок діяльності інститутів народної освіти (ІНО) з трирічним терміном навчання, які повинні готувати вчителів з вищою освітою як для шкіл-семирічок, профшкіл, робітфаків і технікумів. Тому в першому кварталі 1921 р. йшла підготовка до утворення вищого навчального закладу – Українського вищого інституту народної освіти (УВІНО) на основі об'єднання історико-філологічного факультету та педагогічного інституту.

4.04.1921 р. відбулося засідання об'єднавчої ради двох закладів під головуванням декана історико-філологічного факультету І.Ф. Рибаківа і голови науково-учебної ради педінституту В.Ф. Ніколаєва. А 10.04.1921 р. ректором УВІНО було обрано професора словесності Володимира Олександровича Щепотьєва. Однак він фактично так і не приступив до виконання обов'язків ректора і не підписував офіційних документів (як писав сам, через «перетомленість серця»). Обов'язки ректора виконувала проректор Н.Ю. Мірза-Авакянц (1888-1940?), на той час – дружина одного з керівників полтавської Губосвіти – А.М. Браташевського. Секретарем президії обрано І.Я. Чаленка.

Причина того, що В.О. Щепотьєв не був фактичним керівником закладу, – невдоволення Наркомату освіти тим, що ректор не тільки не був комуністом, а ще і восени 1920 року арештовувався за «антирадянську діяльність». Схоже, що обрання Володимира Щепотьєва ректором при фактичному керівництві закладом Наталею Мірза-Авакянц було результатом компромісних домовленостей між місцевою владою і активом новоутвореного інституту.

Вибори ректора і керівництва нового вишу, скоріше, вказують на те, що фактично до історико-філологічного факультету (із сильнішим складом викладачів та більшою кількістю студентів) був приєднаний педагогічний інститут. І наступні два роки діяльності ПІНО продовжував традиції, закладені на історико-філологічному факультеті.

Розроблений радою УВІНО статут не затверджений Головною профосвіти (з посиланням на те, що буде затверджене загальне положення про управління вищою школою). У своїй відповіді на лист від 12.04.1921 р. Головна профосвіта йменує заклад Полтавським інститутом народної освіти (ПІНО), і зводить функції його обраного ректора до представницьких. Було вказано, що за відсутності ректора-комуніста, Губпрофосвіта повинна призначити в ПІНО політичного комісара (першим був такий собі товариш Крижа-

нівський). А при ректорові й політкомісарові створюється загальний орган правління інститутом у складі двох деканів, помічника ректора, секретаря і студента.

Впродовж 14-22.04.1921 р. завершилися організаційні заходи щодо налагодження діяльності ПННО у складі двох відділів: словесно-історичного (на базі однойменного відділу педінституту й історико-філологічного факультету, на чолі з деканом І.В. Лебединським), та природничо-математичного (на базі двох відділів педагогічного інституту, на чолі з деканом В.Ф. Ніколаєвим). За планом, відділи поділялися ще на кафедри, але в реальності вони так і не були створені.

Термін навчання в ПННО упродовж 1921 – 1926 рр. складав 3 роки.

На словесно-історичному відділі навчалось 304 студенти із 553 в ПННО при його утворенні. Але в результаті «чисток» та незадовільних умов навчання кількість студентів швидко скоротилася. Випуску в 1922 р. не було взагалі, а в 1923 р. закінчили ПННО всього 57 осіб.

Заняття на факультеті відбувалися, переважно, в будівлі колишньої жіночої гімназії Н.О. Старицької (вул. Остроградського, 3). На історичному підвідділенні словесно-історичного відділу були заплановані курси історії філософії (І.Я. Чаленко), політекономії (І.В. Лебединський), всесвітньої історії (Є.Г. Кагаров), історії Росії (І.Ф. Рибаків), історії України (Н.Ю. Мірза-Авакянц).

Умови життя викладачів на початку існування ПННО були просто жахливими: «пайки» видавали надзвичайно нерегулярно і не повністю. Дійшло до того, що через відсутність взуття, виникла загроза того, що професори не могли ходити на лекції. А дров не було не тільки для опалення приміщень ПННО. Тому викладачі змушені були працювати в багатьох місцях, щоб ськ-так забезпечити існування. Н.Ю.Мірза-Авакянц пише звернення до влади з проханням забезпечити «пайками» та мануфактурою і студентів.

Історична освіта в ПННО: соціалізація, інтеграція і педагогізація

Поділ на два відділи проіснував недовго. Вже у червні 1921 р. Наркомат освіти прийняв постанову про можливий поділ ІНО лише на два факультети: соціального виховання і професійної освіти. У ПННО станом на 02.1922 і до 09.1928 функціонував тільки факультет соціального виховання, який до лютого 1922 року мав спочатку два відділи: дошкільно-клубний і шкільний, а з початку 1922/1923 навчального року – тільки шкільний. У складі шкільного відділу факультету діяла гуманітарна секція.

Після утворення єдиного факультету, в 1922 – 1923 і 1923 – 1924 н.р. студенти на першому курсі не розподілялися за напрямками підготовки і вивчали спільні дисципліни (ідеологічні, загальноосвітні й психолого-педагогічні). А з другого курсу починалася фахова (спеціальна) підготовка за трьома секціями: фізико-математичною, природничою або гуманітарною.

У тому ж 1922 – 1923 н.р. почали практикувати «комплексні програми навчання» (інтегровані курси суспільствознавства, енциклопедія виробництва тощо), які в різних варіантах домінували майже 10 років. А єдиною правильною й універсальною системою було визнано «Dalton-Plan» у формі лабораторно-бригадної системи організації навчального процесу (кабінетне «пропрацювання» знань тощо).

Починаючи із 1923 року в ІНО з'явилося право самостійно розробляти навчальні плани, які погоджувалися з Управлінням професійної освіти Народного комісаріату освіти. Але з 1923 р. історія була взагалі вилучена з навчальних планів шкіл як самостійна дисципліна і викладалася частково, в інтегрованих курсах суспільствознавства або «класової боротьби». Студенти вивчали ряд обов'язкових предметів, насамперед, ідеологічного спрямування: історію революційного руху, історію класової боротьби тощо. Відповідно до вказівок партійної конференції (01.1924 р.) було вирішено зробити викладання історії партії обов'язковим у всіх ВНЗ. Звичайно, це відобразилося і в навчальних планах ПННО та в складі викладачів. Часто ці курси викладали ректори-комуністи.

В.О. Щепотьев і Н.Ю. Мірза-Авакянц були керівниками ПННО до 7.03.1922 р., коли наказом Наркомату освіти УСРР ректором призначений професор-історик І.Ф. Рибаків,

Більшовицько-комсомольський актив ПНО початку 1920-х років:

Другий зліва М.С. Гаврилів – комісар ІНО.
Студенти (сидять): М. Дементієнко,
Я. Кожевник (парторг ІНО), М. Дащенко.

1 – О. Касименко, 2 – М. Дементієнко,
3 – М. Дащенко, 4 – С. Данішев
(майбутні історики й керівники освіти)

а політкомісаром замість Крижанівського – Мирослав Степанович Гаврилів (1885-1932). За часів ректора І.Ф. Рибаківа практикувався колегіальний стиль керівництва інститутом: рішення після обговорення приймалися на нарадах голів предметних комісій. Очевидно, цьому не дуже перешкодив ширший український комуніст, колишній учитель гімназії на Галичині М.С. Гаврилів (у майбутньому – ректор Харківського ІНО і перший директор Українського інституту педагогіки). Після вибуття М.С. Гаврилів до Харкова в січні 1923 р., і до призначення ректора-комуніста О.В.Ходака в листопаді, політкомісаром був студент, парторг ПНО Яким Юхимович Кожевник, за сумісництвом – член Губради народних суддів, а в майбутньому – доцент і зав. кафедри Горьківського університету. Його фактичний статус був вищим за статус ректора. У своїй роботі політкомісари опиралися на партійно-комсомольський актив.

Першим деканом єдиного в ПНО факультету соціального виховання був призначений історик світової літератури, випускник Московського університету 1896 р. Л.М. Степанов, який переїхав до Полтави ще в 1920 р. Він і ректор Рибаків залучили до роботи в 1922/1923 н.р. історика, випускника історико-філологічного факультету Київського університету 1913 р. Сергія Григоровича Грушевського (1892-1937), та його товариша Родіона Васильовича Кутепова (1892-?), професорського стипендіата кафедри філософії цього ж університету, який у 1920-тих займався проблемами соціального виховання.

Але місцева влада, очевидно, була незадоволена роботою ІНО, і за результатами інспекції губернського відділу освіти в лютому 1923 р. зміщений декан Л.М. Степанов. Деканом на нетривалий час призначений Р.В. Кутепов.

У лютому ж 1923 р. були створені три предметні комісії: педагогічна (голова Ващенко Г.Г.), суспільствознавча (Рибаків І.Ф.) і природничо-математична (Воропай В.С.). Завданням комісій було розроблення й затвердження навчальних планів і програм, атестація студентів-випускників, розгляд дипломних робіт, розподіл дисциплін між лекторами тощо.

Навесні 1924 р. випущений «ліквідаційний курс» (зібраний зі 144 студентів, які вступили в інститут ще в роки громадянської війни і настроїв яких вважалося «агресивно-петлюрівським»).

У травні 1923 р. декан Р. Кутепов і лектор С. Грушевський були Я.Кожевником «викриті, як українські буржуазні націоналісти» (чорносотенці), і після публічного «покаяння» в полтавській пресі були вислані з часом у ІНО м. Луганська.

Разом з тим, згідно з рішенням Головопрофосу від 13.06.1923 р. всі заняття в ПНО мали проводитись українською мовою. Викладачі і студенти були задіяні на курсах українізації та з ліквідації неписьменності.

Після звільнення Р.В. Кутепова факультет соціального виховання з 1923 до кінця його існування (08.1928) очолював літературознавець і архівіст Олександр Тихонович Бузинний (1889 – після 1941).

Дуже скоро й І.Ф. Рибаківа на посаді ректора змінив Омелян Васильович Ходак (1887 – 1945). Цікаво, що в його особистій справі дата його призначення вказана

Ректор ПІНО І.Ф. Рибаків
і декан О.Т. Бузинний, 1923 р.

Хор на чолі з В.М.Верховинцем
(по центру); ліворуч – І.Ф. Рибаків.
Фрагмент фото

04.1923, а сам він пише, що ректор Рибаків був знятий 11.1923 (є підтвердження цьому). Такі розбіжності характерні для того часу: рішення було прийнято, але реалізовано пізніше. «Це стримана й чемна людина, – говорив В. Щепот'єв Г.Ващенко про О.Ходака. – Освіту він має університетську, хоч і не закінчену [педагогічну і юридичну]. Намагається діяти тактовно, не вживаючи погроз і насильства. І все ж це – комуніст, що намагається спрямувати школу на комуністичні рейки. Він хоче, щоб наші програми, лекції, кабінети й лабораторії були пристосовані саме до завдань соціального виховання. Ми боремося проти цього. Ми хочемо, щоб наша школа, як би її не назвали, по суті залишалася університетом, себто високою українською школою». Зі свого боку, О.Ходак писав про тих 18 викладачів, які залишилися працювати в ПІНО: «Щирих прихильників радянської влади серед них, звичайно, немає». Із його звітів бачимо образ розумного керівника, що вболівав за доручену справу, але переконаного більшовика.

У 1924 р. Наркомат освіти УСРР затвердив сім кафедр Полтавського ІНО: педології, педопсихології та педогієни (зав. Ващенко Г.Г.); соціального виховання (зав. Адамович П.Л.); суспільствознавства, історії культури та історії літератури (зав. Рибаків І.Ф.); природознавства (зав. Булдовський О.Т.); неорганічної природи (зав. Самбікін М.М.); математики (зав. Воропай В.С.); мистецтвознавства (зав. Верховинець В.М.).

З 1923 – 1924 н. р. вперше організована педагогічна практика студентів. У 1924 – 1925 н.р. ліквідували екзамени й заліки як пережитки минулого, натомість впроваджувався колективний облік і оцінювання знань.

Якщо у 1922 – 1923 і 1923 – 1924 н. р. спеціалізація вводилася з II-го курсу, то з 1924 – 1925 н. р. для студентів I-х і II-х курсів усіх відділів передбачалося викладання загальноосвітніх дисциплін в однаковому обсязі (хімія, фізика, біологія, вища математика, креслення, нові мови, енциклопедія виробництва тощо), психолого-педагогічних (основи педології, соціальне виховання тощо), та ідеологічних дисциплін (ленінізм, семінар з марксизму). І тільки на III-му курсі відбувалася спеціалізація за трьома відділами (циклами): індустріальним, сільськогосподарським і суспільствознавчим.

Збільшення частки загальноосвітніх дисциплін пов'язано із рівнем підготовки студентів-вступників із селян-бідняків і робітників, який, як зазначав Г.Г. Ващенко, був украй низьким. Невелику стипендію отримувало небагато студентів, та і її не вистачало на прожиття, і переважна більшість змушена була працювати (здебільшого, на поденних роботах). Тільки в 1923 р. відкрито перший гуртожиток «Інтернат іновців», однак у ньому могли одночасно жити лише 32 студенти. Заняття до 1924 р. розпочиналися тільки ввечері, коли студенти поверталися з роботи. Не вистачало навіть стільців, тому частина із них під час занять стояли. Саме з цих причин близько 20 % студентів кожного року залишало інститут, а до третього курсу вибувало 50 %. У 1923 – 1924 н.р. було 144 випускники, проти 40-47 в наступні три роки. У 1924 і 1925 рр. загальна кількість студентів часом не досягала і 200 осіб.

Усе це зумовило зменшення потреби ПІНО у викладачах. Низька заробітна плата забезпечувала їм напівголодне існування, тому до 1924 р. вони змушені були підпрацьовувати в школах та інших закладах. Професорсько-викладацький склад ПІНО у 1921-

Викладачі ПНУ, 1924 р.: 1 – Я.Ф. Неврлі (іноземні мови); 2 – Г.Г. Ващенко (педагог),
3 – Н.Ю. Мірза-Авакянц (історик), 4 – П.Л. Адамович (соціальне виховання),
5 – В.О. Щепотьєв (філолог, етнограф), 6 – О.В. Ходак (ректор).

1923 рр. налічував 30-38 осіб, а в кінці 1924-го зменшився до 18-ти (із них 2-4 філологи й історики разом). Частина колишніх викладачів покинула Полтаву в голодних 1921 – 1923 рр.; частина перейшла працювати на педагогічні курси (наприклад, полтавські імені Драгоманова, по вул. Пушкіна №30, які в 1925 р. перетворені на педтехнікум); частина – звільнена за політичними мотивами.

У 1924 р. ПНУ втратив приміщення по Остроградського, № 3 (колишньої гімназії Н.Старицької, яка станом на 5.03.1924 р. ще числилася за ним). На засіданні президії Губвиконкому від 16.02.1923 р. прийнята ухвала про передачу інституту приміщення колишньої Дворянської гімназії по 2-му Кірочному провулку (тепер – корпус №1 ПДПУ) до початку 1923 – 1924 н.р. Натомість, потрібно було звільнити приміщення по Остроградського №3 (тепер вул. Чорновола), яке і забрали, але корпус по 2-му Кірочному не передали (вірніше, передали тільки через 4 роки). Така ситуація з приміщеннями була однією з причин невеликої кількості студентів і викладачів у ПНУ аж до 1927 – 1928 н.р.

До кінця 1923 – 1924 н.р. із істориків залишилися працювати тільки І.Ф. Рибаків (який викладав ще й економічну географію, але, за наполяганням нового ректора, був змушений залишити роботу в губернському архіві), і частково – Н.Ю. Мірза-Авакянц, яка ще в 1922 р. вступила в аспірантуру.

О. Ходак писав: «У липні 1924 р. звільнилися Рибаків і Мірза-Авакянц, що дозволило ступити на шлях розриву з традиціями старого історико-філологічного факультету і зсунути ІНО на рейки соціалізації і педагогізації».

Замість звільнених, у 1924 р. прийнятий на роботу професор-історик Володимир Олександрович Пархоменко. Він викладав курси: «Історія класової боротьби в Західній Європі XIX – початку XX ст.» і «Економіка та історія Полтавщини в зв'язку з історією України», а через відсутність фахівця-географа – «Економічну географію України» на 1-му курсі для всіх студентів. Тільки його й В.Верховинця ректор ІНО О.Ходак відносить у звіті за 1924 рік до висококваліфікованих викладачів. Він започаткував історичний семінар «підвищеного типу» для студентів III курсу і вчителів. Але, не витримавши важких побутових умов, навесні 1925 р. покидає Полтаву.

Тільки з 03.1926 р. прийнятий на посаду професора з історії класової боротьби та методики суспільствознавства професор Павло Григорович Клепатський (інакше пишуть – Клепацький). Цей діяльний і вже досвідчений історик та педагог працював у Полтаві біля 5 років, – найдовший підрізок часу між його висилками з одного закладу в інший.

Він читав лекції з передбачених навчальним планом історичних дисциплін: на I-му та II-му курсах всіх трьох відділів – історію класової боротьби, а на III-му для студентів суспільствознавчого циклу: історію та економіку Полтавщини; історію класової боротьби в Європі; методику суспільствознавства. Продовжив діяльність історичного семінару, започаткованого В.О. Пархоменком. У його науковому доробкові полтавський період був одним із найбільш плідних.

При кабінеті суспільствознавства (який до того мав два відділи: літератури і історії економіки) з 4.02.1926 р. працював етнографічний гурток.

Студенти-суспільствознавці середини 1920-х років.

Майбутні викладачі педінституту – випускники ПННО, – мали широку суспільствознавчу підготовку, тому часто переходили з викладання одного суспільствознавчого навчального курсу на інший (П. Койнаш, М. Дащенко, С. Данішев).

Восени 1925 р. залишає ПННО і ректор О.В. Ходак, повернувшись до Харкова (в Інститут марксизму). Із 11.1925 по 09.1930 рр. ректором був Матвій Харитонович Фарбер (1892 – 1942?), який до того працював інспектором з професійної освіти в Полтавському губернському відділі народної освіти, а опісля, до арешту у 1936 р., – ректором і викладачем Одеського університету.

Активізувалася і наукова робота (почали випускатися «Записки ПННО»); став обов'язковим захист дипломної роботи (який міг проходити через багато років після закінчення інституту, і тільки після її захисту видавався диплом).

Починаючи з 1926 р., ПННО переведене на 4-річний термін навчання, тому в 1926 – 1927 н.р. студенти III-го курсу залишені в інституті ще на 1 рік.

До кінця 1927 – 1928 н. р. продовжував діяти єдиний факультет соціального виховання зі спеціалізацією тільки на III-му курсі за трьома напрямками: фізико-математичним, суспільствознавчим (історія і філологія), агробіологічним.

Методична підготовка за відповідним напрямом і педпрактика планувалися на III-му курсі (по 7 год. у тиждень на кожний триместр). Випускники ПННО працювали учителями шкіл старшого концентру (5–7 класи).

До літа 1927 р. інститут працював ще в непристосованих маленьких приміщеннях; було усього 12 штатних викладачів (8 професорів II-ї категорії і 4 викладачі I-ї категорії), а також 10 нештатних викладачів та 6 лаборантів. За даними ректора, станом на літо 1927 р. 80% всіх випускників ПННО працювало в школах; 15-16% – в інших вузах (у т.ч. педтехнікумах).

Тільки перед 1927 – 1928 н.р. ПННО отримав приміщення сучасного корпусу №1 (колишній провулок Другий Кірочний, перейменований на вул. Інститутську, а з 1951 р. – на вул. Остроградського), а в 1928 р. – будинок колишньої Полтавської жіночої художньо-ремісничої школи імені С.С. Хрульова, в якому навчалися студенти-гуманітарії (зруйнований у 1943 р., тепер на його місці – Головноштамт). Це дало можливість значно збільшити штат викладачів і набір студентів: у жовтні 1928 р. працювали вже 73 лектори, навчалися 512 студентів, а на початку 1929 – 1930 н.р. – 821. Таке кількісне збільшення пов'язане не тільки з приростом навчальних площ, але й із тим, що 1928 році до ПННО було приєднано Полтавський педагогічний технікум імені М. Драгоманова, а його викладачі перейшли на роботу в інститут, у т.ч. історик Антонін Філаретович Дучинський (1880-14.12.1928).

Станом на 03.1929 в перелікові із 17 кабінетів в ПННО названий кабінет суспільствознавства і методики його навчання (відкритий у 1924-1925 н.р.).

Із 1928 – 1929 н.р. ПННО мало вже 2 факультети: старшого концентру, що готував учителів 5-7 класів (декан О.Т. Бузинний, а після його арешту, з 22.XI.1929 – П.Х. Митрофанов) і молодшого концентру – для підготовки вчителів 1-4 класів (декан М.С. Дащенко, з 22.1.1928). У 1929–1930 н.р. факультет старшого концентру поділявся на три відділи: фізико-математичний, агробіологічний, соціально-економічний (удвічі менший за обсягом прийому студентів на I-й курс, ніж на інші – усього 40 осіб). На I-х курсах, як і раніше, викладалися спільні для всіх соціально-економічні й педагогічні дисципліни.

Спеціалізація по відділах розпочиналася не з III-го курсу (як у 1924 – 1928 рр.), а вже з другого семестру II-го курсу.

Питаннями методичного забезпечення викладання дисциплін займалися чотири циклові комісії, у т.ч. соціально-економічна (голова – історик проф. Клепатський П.Г., заступник – філолог проф. Гуссов В.М.) та педагогічна (голова – проф. Ващенко Г.Г., заступник – Пошивайло Ф.І.).

Порівняно з попереднім періодом, з початку 1929 р. циклові комісії були відсторонені від виконання адміністративних функцій.

Поступово відбувався відхід від «лабораторного методу» організації навчального процесу, зростала роль лекцій і семінарських занять. Але, як і в школі, спостерігалось масове захоплення «методом проектів».

На факультеті старшого концентру весь навчальний процес поділявся на заняття трьох типів: лекції (33% усього навчального навантаження), семінари (майже 39% часу), і практики (28% від усього обсягу навантаження). Кожен тип занять в різній пропорції був представлений у трьох циклах дисциплін: виробничому, соціально-економічному, педагогічному. Серед дисциплін соціально-економічного циклу на лекції відводилося 33%, семінари – 59% і практики – 18,5%; педагогічного циклу, відповідно, 14,2%, 27,8% і 58%.

Чергувалися дні, коли читалися лекції (6 годин на день; тривалість однієї лекції, як і раніше – 50 хвилин), і дні семінарів та практик (7 годин на день).

Вимоги до наукового рівня підготовки вчителів, між тим, зменшуються: було скасовано кваліфікаційні роботи для студентів педагогічних вишів (за рекомендацією Наркомату освіти від 18.01.1930 року). Будинок по вул. Шевченка № 20 використовувався як службове житло для професорів ПНУ.

Відповідно до партійних директив, запроваджується одноосібне керівництво закладами вищої освіти. 13.03.1930 р. Правління ПНУ, яке формально було колективним органом управління (починаючи з 1921 р.), розпускається. Персональна відповідальність за стан справ повністю покладається на ректора та завідувачів факультетів. Зі спогадів, складається образ ректора М.Х. Фарбера як інтелігентної людини.

Але в 1928 – 1929 рр. розпочалися політичні репресії, і ПНУ накрила хвиля арештів викладачів, яких підозрювали в приналежності до «націоналістичної організації». Першим ще в 1928 р. був заарештований проф. Щепотьєв В.О. (у 1937 р. «зізнається», що ПНУ до 1928 – 1929 рр. було «кублом націоналістів»). 10.09.1929 р. вчинені «трусини» в квартирах ще шести провідних професорів. Заарештовані і звільнені з ПНУ в жовтні 1929-го декан О.Т. Бузинний і професор математики В.С. Воропай (1892 – 1938). Решта з цих професорів – справжніх інтелігентів і українських патріотів, – теж невдовзі вимушені були покинути інститут і Полтаву, а в другій половині 1930-х років зазнали репресій. В їх числі – професор П.Г. Клепатський, якого бюро партосередку ПНУ 3.09.1929 р. «просило» перекинути в інше місто.

Розпочинався період в історії закладу, коли професори старої школи були витіснені, а їхнє місце зайняло молоде покоління викладачів, переважно виховане в ПНУ у 1920-х роках, в умовах відбору за класовим принципом (із робітників і селян), і яке пройшло школу «соціалізації» (П.М. Койнаш та інші).

А тим часом, інститут із початку 1930 р. готувався до чергової реформи.

Гуманітарний корпус, 1928 – 1941 рр.

Корпус №1 у 1903 – 1943 рр.

Кабінет суспільствознавства
і методики його навчання

Фарбер
Матвій Харитонович
1925-1930

Жагар
Карл Петрович
1930-1931

Куліненко
Родіон Петрович
1931-1933

Директори ПІНО і ПІСВ наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.

Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ), 09.1930 – 08.1933

Як і планувалося, у серпні 1930 р. Полтавський інститут народної освіти було реорганізовано в Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ). Основною причиною перетворення 4-річних ІНО (з повною вищою освітою) на 3-річні ІСВ (із неповною вищою освітою) був курс на прискорення темпів індустріалізації на початку 1930-х років, який зумовив запровадження обов'язкової, безоплатної семирічної освіти в промислових містах, фабрично-заводських районах і робітничих селищах (дещо пізніше – й у сільських місцевостях). А розширення мережі шкіл вимагало зростання й чисельності вчительських кадрів (за рахунок збільшення прийому на навчання – два рази на рік, та прискорених, «ударних» темпів їхньої підготовки, зниження вимог до обсягу і якості теоретичної підготовки).

На початку існування ПІСВ, 08-10.1930 р. директором залишався М.Х. Фарбер; з 10.1930 по 10.1931 р. – Карл Петрович Жагар (1883 – 1938); з 10.1931 по 09.1933 – Родіон Петрович Куліненко (1891-?). Ці директори не мали навіть вищої освіти.

У ПІСВ із часу заснування й до початку 1932 – 1933 н.р. були факультети: шкільний (реорганізований із факультету старшого концентру) і дошкільний. Соціально-економічний відділ, який існував у ПНПУ, поділений на два окремі: історико-економічний і мовно-літературний відділи шкільного факультету.

Завідувачем шкільного факультету ПІСВ з 09.1930 по 02.1932 р. був професор соціально-економічних дисциплін, завідувач кафедри політекономії, потім – кафедри економіки Іван Миколайович Ромер (1889 – ?), а 02-12.1932 р. – філолог Юрій Юхимович Циганенко (1902-1938).

Історико-економічний відділ у 1930 – 1931 н.р. мав по дві групи на I-II курсах і одну – на III курсі (15 випускників). Головною метою навчання було соціальне виховання «людини соціалістичного суспільства», а головними навчальними дисциплінами – ті, які озброювали студента марксистсько-ленінським світоглядом (історія класової боротьби; діалектичний матеріалізм; ленінізм; історія більшовизму; національне питання; до певної міри – політекономія і економічна географія). Дисципліни педагогічної підготовки відігравали меншу роль, ніж у ПНПУ (на II-III курсах викладалися методики навчання за назвами відділів).

Уперше, замість циклових комісій, з 14.01.1931 були утворені кафедри. Для студентів історико-економічний відділу шкільного факультету, головним чином, працювали кафедри марксизму-ленінізму, історії, економіки, педагогіки, педології, дидактики. Для координації роботи кафедр у межах певного відділу організувалися учбово-методичні комісії, головами яких були призначені завідувачі відділів. Штатних асистентів в ПІСВ було мало. Найбільш обдаровані й успішні з числа студентів, починаючи з II-го курсу, призначалися на посади позаштатних асистентів, які вели практичні заняття.

Завідувачами історико-економічного відділу ПІСВ були: П.М. Койнаш; після його призначення заступником директора з навчальної роботи, з 1.12.1931 р. – проф. І.Ф. Неверовський; у 1932 – 1933 н.р. – доц. М.А. Гнезділін.

Із 14.01.1931 в складі відділу діяли кафедри: марксизму-ленінізму (завідувач викладач діамату М.А. Гнезділін; доцент В.В. Кукаркін, який мав великий досвід викладання історії та суспільствознавства; позаштатний асистент (студент II-го курсу), а з 04.1931 –

штатний асистент Й.І. Стасюкайтис з діалектичного матеріалізму і національного питання; позаштатний професор діамату О.М. Царицин); історії (завідувач П.М. Койнаш; доц. М.А. Курилко; позаштатний асистент – Г.І. Д'яченко); економіки, перетвореної з кафедри політекономії (завідувач професор І.М. Ромер; штатні доценти М.С. Дащенко і Л.П. Ткаченко, штатний асистент Е.М. Дубова і три студенти, що працювали позаштатними асистентами). На Робітфаці історію народів СРСР і історію класової боротьби викладали позаштатні асистенти Л.І. Десенко і О.М. Васильєва.

Після тривалої перерви (з 1923 р.), у 1931 р. історію в школі відновили як самостійний навчальний предмет.

Станом на 07.1932 р. на кафедрі історії працювали 4 особи: завідувач – проф. Іван Фаустович Неверовський (із 01.12.1931 по 20.09.1932 викладав курс всесвітньої історії), доц. М.А. Курилко (який із 20.09.1932 став викладачем всесвітньої історії та завідувачем кафедри), доц. Галина Павлівна Гардашнік (історія ВКП(б)), та асистент Г.І. Д'яченко. На кафедрі марксизму-ленінізму переведений в штат проф. О.М. Царицин.

Уже в кінці 1932 р. відбулася чергова зміна внутрішньої структури ППСВ. Замість існуючих двох факультетів, Наказом директора від 10.12.1932 створюються нові факультети і кафедри в їхньому складі. Дошкільний факультет ліквідувався, а шкільний поділявся на два: агро-математичний і соціально-економічний. Соціально-економічний факультет, як і раніше шкільний, очолив декан Ю.Ю. Циганенко.

Соціально-економічний факультет ППСВ поділявся на три відділи (інспекторсько-методичний, мовно-літературний і історико-економічний), а відділи – на 2-3 кафедри. Історико-економічний відділ мав 3 кафедри: історії (завідувач М.А. Курилко), діалектичного матеріалізму (завідувач М.А. Гнездилін), і економіки (завідувач М.С. Дащенко; методику суспільствознавства викладав доцент цієї кафедри Л.П. Ткаченко).

Перелік навчальних дисциплін (і загальна кількість годин на них), які викладалися для студентів історико-економічного відділу соціально-економічного факультету ППСВ у 1932/1933 навчальному році (годин):

1 курс	2 курс	3 курс
Політекономія – 90 Економічна географія – 106 Історія Всесвіту – 190 Українська мова – 106 Маркс.-ленінська педагогіка – 74 Маркс.-ленінська психологія – 40 Фізкультура – 50 Мистецтво тональне – 44 Мистецтво образотворче – 40 Основи вищої математики – 84 Основи індустр. виробництва – 59 Основи с.-г. виробництва – 59 Німецька мова – 42 Військові дисципліни – 72	Політекономія – 60 Теорія радянського господарства – 90 Діалектичний матеріалізм – 70 Історія України – 32 Історія Всесвіту – 130 Історія більшовизму – 40 Методика суспільствознавства – 28 Українська мова – 30 Маркс.-ленінська педагогіка – 68 Педологія – 40 Конструкторсько-дослідна робота – 40 Фізкультура – 28 Німецька мова – 30 Військові дисципліни – 70	Історія Всесвіту – 48 Історія народів СРСР – 110 Історія більшовизму – 40 Методика суспільствознавства – 24 Література України – 44 Література Всесвіту – 56 Мистецтвознавство – 40 Маркс.-ленінська педагогіка – 70 Фізкультура – 30 Військові дисципліни – 50 Дипломна робота.

Як бачимо, власне історичних дисциплін у навчальному плані було небагато. Перелік дисциплін, який повинні були вивчити студенти-заочники історико-економічного відділу ІСВ, дещо коротший: не передбачалися заняття з основ виробництв, мистецтва, фізкультура і військова підготовка.

Перший набір на денний робітфак здійснений у 1929 р., вечірній робітфак – 1930 р. На вечірній робітфак приймалися робітники підприємств м. Полтави. Заняття відбувалися щоденно, з 18 до 20 години, в приміщеннях ППСВ.

На шкільний факультет без іспитів зараховували тих, хто закінчив технікуми, робітфаки, курси підготовки до вишів, профшколи, вечірні робочі школи другого ступеня та дев'ятилітки.

Про попередній рівень підготовки студентів свідчить Наказ директора від 13.03.1933, в якому констатується «наявність значної частини студентів, що не засвоїли елементарної мовної грамотності».

Професори й доценти читали тільки лекції (їхня тривалість становила 45 хв.), приймали заліки (в 1930 – 1931 рр. робилася відмітка: «зараховано» / «не зараховано»). А відповідно до Наказу від 12.05.1932 р., щоб запобігти «зрівнялівки»: «добре», «цілком задовільно», «задовільно», «не задовільно».

Слід відмітити як майже подвиг тодішнього в.о. директора інституту (в майбутньому директора) П.М. Койнаша, який у Голодомор 1932 – 1933 рр. організував заготовки не тільки для їдальні, але й для викладачів, співробітників, та студентів, які не користувалися їдальнею. Але були і масові «чистки від класово-ворожих елементів», і перерви в навчанні через неопалювані приміщення взимку, і відволікання на різні роботи... Студенти жили в п'яти невеликих гуртожитках (вул. Крупської, 2; Луначарського, 4; Колонійській, 9; Котляревського, 9 і на вул. Паризької Комуни).

Студенти III-го курсу випущені до шкіл не були (переведені на IV-й курс 1933/1934 н.р.). Експеримент з утворенням ІСВ був невдалим, і в серпні 1933 р. почалась їхня реорганізація на педагогічні інститути.

Полтавський державний педагогічний інститут (ПДПІ), 09.1933 – 06.1941

Наказом директора Р.П. Куліненка від 9.08.1933 р. було оголошено про реорганізацію ПСВ з 3-річним терміном освіти на 4-х річний педагогічний інститут (ПДПІ). Студенти 3-го курсу ПСВ не випущені в школи, а переведені на 4-й курс ПДПІ (денні й вечірні групи). Причиною реорганізації було те, що з 1934 р. запроваджувалася єдина структура загальноосвітньої школи трьох типів: початкова (4 роки), неповна середня (7 років), середня (10 років), і стали потрібними краще підготовлені вчителі для середніх шкіл. Скоро підвищилися і вимоги до наукової підготовки викладачів: 13.01.1934 р. були введені вчені ступені кандидатів і докторів наук, а також відновлені вчені звання доцентів і професорів, посади асистентів.

У зв'язку з реорганізацією змінилося й керівництво закладу. Із 2.10.1933 по 20.10.1934 рр. за рекомендацією міському партії, на посаді директора перебував Петро Михайлович Койнаш (1903 – 1937), перший керівник – вихованець закладу (випускник гуманітарної секції ПНЮ 1925 р.), і перший за 10 років – із вищою освітою. Цим же наказом Михайло Степанович Дашенко (1898 – 1939), теж випускник цієї секції 1925 р., призначений помічником директора з учбової частини.

Наказом від 10.09.1933 р. створюються нові факультети шляхом реструктуризації факультетів, що існували з 10.12.1932 р.

Зокрема, замість соціально-економічного факультету цим наказом утворений факультет економічного, історичного та дошкільного відділів (декан М. С. Дашенко). У зв'язку із закриттям дошкільного відділу, з 17.12.1933 р. змінюється і назва на факультет історичного та економічного відділів (декан М. А. Курилко). Для студентів-істориків I-II курсів викладалися «Історія Заходу і Сходу» (М.А. Курилко), «Історія України» (О.К.Касименко – майбутній директор Інституту історії АН УРСР), «Історія ВКП(б) і КП(б)У» (М.Ф. Левченко, знятий з роботи 13.11.1934 р.), III курсу – «Ленінізм» (Левенецький, Ковальов), «Історія Комінтерну» (А.Ф. Морозенко), «Історіографія». Але факультет під такою назвою теж пропрацював недовго.

У 1934 р. прийнято урядову постанову «Про викладання громадянської історії і географії в початкових, неповних середніх та середніх школах», після якої було внесено зміни до навчальних планів і програм з історії та з географії.

Койнаш
Петро Михайлович
1933-1934

Дашенко
Михайло Степанович
1934-1935

Онисін
Іван Максимович
1935-1937

Доценко
Микола Васильович
1938-1940

Асєєв
Петро Миколайович
1940-1941

Директори ПДПІ у 1930-х – на початку 1940-х років

А в ПДП до початку 1934 – 1935 н.р. факультет історичного та економічного відділів втретє змінив назву – на історичний факультет (деканом залишався М.А. Курилко). На жаль, факультет проіснував тільки рік, до 09.1935 р., як і три кафедри в його складі: історії, діалектичного матеріалізму і економіки.

Іногородні студенти історичного відділу, а потім і факультету жили в гуртожитковій «Червона Зірка» по вул. Луначарського №4 (тепер 1100-річчя Полтави). Цей 3-поверховий будинок зберігся.

Завідувачем кафедри діалектичного матеріалізму продовжував працювати М.А. Гнезділов, а з 03.1934 р. – Юхим Олексійович Хоменко; завідувачем кафедри економіки – Михайло Степанович Дащенко (до 04.1935, коли його звільнено).

А ось проблему підбору кадрів викладачів і призначення завідувача кафедри історії до кінця існування факультету так і не вдалося вирішити: розпочалася чергова хвиля звинувачень у «невідповідності вимогам до викладача» і «чисток». Хоч для роботи на факультеті запрошувалися молоді історики з усього СРСР (найдовше працював майбутній професор, дослідник історії Стародавньої Русі Олексій Петрович П'янков, але був змушений покинути ПДП в 1937 р. через відсутність роботи).

Деякі змінилися, порівняно з 1933 – 1934 н.р., і назви навчальних дисциплін. У 1934–1935 н.р. на I-му курсі викладалася стародавня історія, історія середніх віків, історія України, економічна географія; на II-му – нова історія, історія Росії і народів СРСР, діалектичний матеріалізм; на III-му – історія ВКП(б) і КП(б)У, історія Росії і народів СРСР; на IV-му – історія Росії і народів СРСР, нова історія, методика історії. Це пов'язано з тим, що старші курси деякі дисципліни, які тепер читалися на молодших курсах, раніше не слухали.

В 1934 – 1935 н.р. на кафедру історії перейшов в.о. доцента географ Л.П. Ткаченко, який викладав для студентів-істориків та економістів курси «Економічна географія», «Історична географія» і «Методика історії». Діав історичний кабінет із відділом географії. Посади в рік існування факультету (часто – значно коротший час) займали також в.о. доцентів М.А. Курилко (викладав нову історію); історію Росії та народів СРСР викладав О.П. П'янков; Ф.І. Донской (з 01.09 до 20.10.1934 р. викладав стародавню історію і історію середніх віків), після його скандального звільнення стародавню історію спочатку викладав Сініцин, звільнений через місяць, а потім – Л.О. Ієрусалимський; історію середніх віків – З.К. Порхун, який пропрацював з 15.01 по 14.02.1935, а після його звільнення – А.Ф. Морозенко; історію України – О.К. Касименко, а після його звільнення – асистент Лука Несторович Сумський (редактор інститутської газети «За більшовицькі кадри»), який з 16.02.1935 одночасно керував 8-місячними курсами підготовки вчителів історії.

У жовтні 1934 р. директор П.М. Койнаш був переведений у щойно створений Одеський педінститут, а його наступником з 27.10.1934 призначений М.С. Дащенко. Він теж піклувався про історичний факультет.

Посаду завідувача кафедри історії узимку 1934 – 1935 р. посідав Олександр Карпович Касименко, теж випускник гуманітарної секції ПІНО 1926 р., який у роки навчання, як і М.С. Дащенко, був комсомольським активістом. Але 25.02.1935 р. виключений із партії і звільнений «як націоналіст». Тому 25.02 до 8.04.1935 р. до завідування кафедрою історії повернувся М.А. Курилко. І теж дуже недовго, тому що впродовж 21.03 – 1.04.1935 р. в інституті працювала комісія з реалізації постанови ЦК КП(б)У від 16.03.1935 року «Про антирадянські виступи і засміченість полтавських вишів – Інституту м'ясної промисловості і Педагогічного інституту» (у ній згадані прізвища істориків Донського, Сініцина, Касименка, Порхуна, Левченка). За результатами роботи комісії позбулися посад і директор М.С. Дащенко, і декан історичного факультету та завідувач кафедри історії М.А. Курилко, і деякі викладачі. Із 8.04 по 1.09.1935 р. в.о. завідувача кафедри історії був викладач діалектичного матеріалізму та історії класової боротьби Йосип Іванович Стасюкайтис (випускник ПІСВ 1932 р.).

Після роботи комісії, з 3.04.1935 р. директором Полтавського педінституту, і майже одночасно – зав. кафедри економіки, почав працювати Іван Максимович Онісін, а заступником директора – Й.І. Стасюкайтис (до 04.1937 р., коли був призначений у Лубни директором місцевого педінституту).

Не дивно, що після такої кадрової чехарди історичний факультет був розформований, а його студенти з вересня 1935 р. переведені на навчання до Харкова (до речі, в наказах ректорів з приводу проступків студентів про істориків йдеться чи не найбільше). Рішення про розформування було прийнято в наркоматі освіти, бо новопризначений ректор І.М. Онісін ще у квітні-травні здійснив ряд кроків для збереження істфаку (призначивши О.П. П'янкува завідувачем кабінету історії, а А.Ф. Морозенка – штатним доцентом).

З 09.1935 до 09.1946 рр. підготовка вчителів історії на стаціонарному відділенні в ПДПІ не велася. У 1936 р. відкривається дворічний Учительський інститут, який діяв на матеріальній і кадровій базі ПДПІ. Метою його діяльності була прискорена підготовка вчителів для 5–7 класів семирічних шкіл. При ньому діяв і вечірній історичний відділ (М.А. Курилко викладав там стародавню і середньовічну історію, О.П. П'янков – історію народів СРСР). Але і він закритий у 1937 р.

Замість розформованих трьох кафедр історичного факультету створена одна – кафедра соціально-економічних дисциплін (існувала з 1.09.1935 по 30.08.1939). Її завідувачем став колишній зав. кафедри діамату Ю.О. Хоменко (до 29.12.1937 – коли був звільнений; поновлений 7.03.1938; звільнений знову 1.09.1938). Виконувачем обов'язки на час його відсутності і після остаточного звільнення призначався доц. Данішев С.О., який з 1936 р. вів курс політекономії, а також історії СРСР (на мовно-літературному факультеті). Доцентом цієї кафедри до 1937 р. був історик О.П.П'янков (завідував і кабінетом соціоекономічних дисциплін), а в 1938 р. – М.А. Курилко. Перш за все, на цій кафедрі викладалися курси: ленінізм, діалектичний і історичний матеріалізм, політична економія. У педінституті їхня частка в навчальних планах становила 10%, а в учительському інституті – 32%.

14.11.1938 р. вийшла Постанова ЦК ВКП(б) «Про постановку партійної пропаганди в зв'язку з виходом «Короткого курсу історії ВКП(б)». У Постанові йшлося: «Замість самостійних курсів ленінізму, діалектичного й історичного матеріалізму ввести в вузах єдиний курс «Основи марксизму-ленінізму», зберігши в навчальному плані загальну кількість годин, яка раніше відводилася на соціально-економічні дисципліни. Викладання основ марксистсько-ленінської теорії повинно розпочинатися з вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)» з одночасним вивченням першоджерел марксизму-ленінізму (праць К.Маркса, Ф.Енгельса, В.І. Леніна, Й.В. Сталіна). Викладання політичної економії має здійснюватися після вивчення «Історії ВКП(б)». Замість нині існуючих окремих кафедр, створити у вузах єдину кафедру марксизму-ленінізму». З 1938 р. запровадили обов'язковий курс історії релігії та атеїзму.

У зв'язку з цією Постановою в 1939 р. замість кафедри соціально-економічних дисциплін створена кафедра марксизму-ленінізму, яка діяла до 09.1941 р. Основи марксизму-ленінізму викладалися для студентів всіх спеціальностей. У 1939 – 1940 н.р. тимчасово виконуючим обов'язки завідувача був ст. викладач М.Я. Мізеровський, а в 1940 – 1941 н.р. – доцент В.І. Пантелєєв.

У вересні 1937 р. стався черговий, чи не найсильніший «погром» Полтавського педінституту з боку компартійних органів і НКВС. 28.09.1937 усунений із посади ректор, викладач політекономії І.М. Онісін; усі декани; частина провідних викладачів. Більшість із них були засудженні до розстрілу чи тривалих термінів ув'язнення.

В.о. ректора призначений парторг, викладач кафедри педагогіки Гаврило Захарович Івашина (випускник соціально-економічного відділення ПКСВ 1931 р.), і був ним аж півроку, із 28.09.1937 по 29.03.1938 р. (У післявоєнні роки Г.З. Івашина був начальником управління вищої школи міністерства освіти УРСР, деканом педагогічного факультету Київського педінституту). Після нього ректорами були: із 03.1938 по 04.1940 р. педагог Доценко Микола Васильович (1900 – 1979), який «не спрацював» з колективом, подав заяву на звільнення і «вийхав у невідомому напрямкові»; із 05.1940 по 09.1941 р. випускник 1932 р. і аспірант педолого-педагогічної кафедри ПДПІ, викладач марксизму-ленінізму Асєєв Петро Миколайович (1905 -?).

Відповідно до постанови РНК СРСР від 22.08.1940 р., на 1940 – 1941 н.р. установлений обсяг навчального навантаження викладачів: професор, зав. кафедри – від 540 год. (для кафедри марксизму-ленінізму – до 660 год.); доцент, зав. кафедри – 660 год., професор і доцент

кафедри – 660–780 годин, старший викладач, викладач, асистент – 720–840 годин на ставку. Середнє навантаження по педінституту становило 690 годин. Навантаження включало ті ж види робіт, що й у наш час (додатково – відвідування занять асистентів професорами).

З 10.1940 р. введено платне навчання у ВНЗ (з 1.09.1940 по 1.02.1941 потрібно було заплатити 150 крб.). Чимало студентів були виключені через несплату за навчання. Унаслідок досить масового виключення студентів за несплату за навчання, а також у зв'язку із призовом в армію, наприкінці грудня 1940 р. відбулося зменшення кількості ставок (до 0,5 – 0,25 на викладача).

ПДПІ на початку війни і в роки німецької окупації (07.1941 – 09.1943 рр.)

На початку війни основні корпуси педінституту були звільнені для потреб військового часу. Завершення навчального процесу відбувалося по вул. Остроградського №3 (знищеного під час війни), а адміністративні служби перенесені в невеликий будинок по вул. Лассаля № 4 (тепер – вул. Сковороди).

У липні–серпні 1941 р. тільки деякі викладачі, які мали військову підготовку, були мобілізовані до армії. Слід низько вклонитися і пам'ятати про викладачів, співробітників і студентів, які воювали (були призвані з роботи чи навчання в інституті або прийшли на нього після демобілізації з армії після закінчення війни).

Більшість викладачів марксизму-ленінізму евакуйовані на схід СРСР (тільки ст. викл. Захар Сидорович Штицький загинув на фронті). Пропозицію на евакуацію отримали далеко не всі викладачі, і два роки, не зі своєї волі, змушені були виживати, як могли. На окупованій території залишилися 39 із 76 викладачів та 725 із 850 студентів.

У серпні – на початку вересня, коли німці вже були на території Полтавщини, найбільш цінне майно (зокрема обладнання) було завантажено в залізничні вагони для евакуації. Тільки 16.09.1941 р., за два дні до того, як німці ввійшли у Полтаву, в Наказі оголошено розпорядження Народного комісаріату оборони УРСР про евакуацію Полтавського педінституту у місто Тюмень (тоді – Свердловської області). Останнім же наказом від 17.09.1941 р. директора П.М. Асеева інститут оголошений евакуйованим.

Уранці 18.09.1941 р. німецькі війська увійшли в Полтаву. Настав дворічний період окупації. Гітлер був категорично проти вищої і навіть середньої освіти на окупованих східнослов'янських землях. Заняття в інституті не розпочалися, але формально він не був закритий, а став «науковою установою». Фактично ж призначений ректором Л.П. Ткаченко впродовж року був зберігачем майна інституту, а також відповідав за ботанічний сад і гравіметричну обсерваторію. Станом на 02.1942 р. в інституті працювало 26 осіб, з яких 18 – у штаті інституту, 4 – у ботанічному саду та 4 – у штаті обсерваторії. Після війни ці люди були під різними приводами звільнені з інституту, а ректор Л.П. Ткаченко засуджений до 10 р. позбавлення волі і, очевидно, загинув у 1944 р. Із 10.1942 р. педінститут перестав бути і науковою установою. Догляд за приміщеннями покладений на завгоспа В.Є. Кизиму.

За декілька днів до відступу окупанти підпалювали будівлі міста. Центральна частина Полтави зазнала руйнувань унаслідок бомбардувань. На 23.09.1943 р., коли Полтава звільнена від загарбників, будівлі педінституту були спалені, зруйновані або пошкоджені.

Курилко
Мусій
Антонович

Денисовець
Павло
Мусійович

Кулик
Григорій
Іванович

Побіленський
Яків
Аврамович

Соколовський
Олексій
Хрисанфович

Черевань
Антон
Самойлович

Викладачі-історики – учасники бойових дій у Другій Світовій війні

Історичний факультет і передумови його відродження (10.1943–12.1950)

Відразу ж після визволення Полтави від німецько-фашистських загарбників розпочалася підготовка до відновлення роботи інституту. Наказом заступника Наркома освіти призначений до виконання обов'язків директора ПДПІ Антон Гаврилович Бойко. Його наказ №1 датований уже 29.09.1943 р.

Постановою № 380 від 21.10.1943 р. Рада Народних Комісарів УРСР поновила роботу Полтавського педагогічного інституту й затвердила план прийому студентів на 1-й курс (180 осіб). Відбувалося поступове зарахування студентів, що навчалися раніше. Навчання почалося з 15.11.1943 р. у невеликих пристосованих приміщеннях.

Відразу після поновлення роботи ПДПІ, з 10.1943 р., відновила діяльність кафедра основ марксизму-ленінізму з тим же набором дисциплін, що і до війни. Весь нетривалий час перебування на посаді в.о. директора ПДПІ, кафедру очолював А.Г. Бойко (10.1943 - 10.1944), а з 10.1944 по 08.1945 – М.П. Редько, – викладачі, які працювали ще до війни. Крім завідувачів кафедр, ці дисципліни вели викладачі, які повернулися в 1944 – 1945 рр. із евакуації чи з фронту: С.О. Данішев, М.І. Малич, С.П. Бабенко, А.П. Безносик, М.А. Курилко і П.І. Шебінченко.

21.07.1947 кафедру основ марксизму-ленінізму перейменовано на кафедру марксизму-ленінізму, філософії та політекономії (існувала до 1967 р.), оскільки єдиний курс марксизму-ленінізму знову розділили на три частини. Кафедру ще з 1946 і до 1964 очолював філософ Д.В. Степанов. На кафедрі у 1946 р. працювали доценти Б.Й. Лозовський (до 1946 р. був в.о. завідувача), Л.Ю. Попов, І.Д. Літвінов, ст. викладачі С.П. Бабенко, С.Я. Пайсахзон, М.І. Малич, О.Я. Волгіна-Мелешкіна та інші.

Міністерство освіти УРСР 10.03.1950 р. видало наказ, яким установлене зменшене навантаження для кафедр марксизму-ленінізму (біля 560 год.), по інших кафедрах – біля 760 годин на рік. З 1956 р., замість марксизму-ленінізму, викладалася історія КПРС, а з 1963 р. введений курс «науковий комунізм». До кінця існування СРСР кафедри, на яких викладали марксистсько-ленінські дисципліни, були загальноінститутськими.

Наказом від 17.11.1944 р. при мовно-літературному факультеті створена кафедра історії СРСР (нею з 09.1945 по 08.1949 завідував директор ПДПІ доц. Ф.А. Редько). Відповідно до наказу заступника Міністра освіти від 4.05.1946 р. у складі Педінституту організовано історичний факультет, а в складі Учительського інституту – природничо-географічний відділ.

У післявоєнні роки існувала практика затвердження наркоматом освіти на посадах завідувачів і навіть доцентів «ідеологічних» кафедр (у т.ч. історії СРСР). Нерідко часовий проміжок між наказом ректора про призначення і наказом про затвердження на посаді наркоматом становив 1-2 роки.

Деканами новоутвореного історичного факультету були старші викладачі ідеологічної кафедри основ марксизму-ленінізму М.І. Малич (1946-1947 і 1947-1948 н.р.), С.П. Бабенко (1948-1949 н.р.), недовго П.Д. Мудраченко (1949), а в.о. декана – П.І. Годенко (1949-1950) і І.М. Попик (1950).

Освітній процес у перші післявоєнні роки вівся у складних умовах: не вистачало аудиторій (заняття відбувалися в дві зміни, а до 1947 – 1948 н.р. не було електрики). Студенти працювали на прибиранні зруйнованих або дуже пошкоджених у вересні 1943 р. будівель (див. фото стану корпусу №1), на відбудові міста, в колгоспах; орендували при-

Корпуси ПДПІ в 1943-1944 рр.: №1; філфаку; студентського гуртожитку (зараз – №3)

ватне житло, бо гуртожитків при інституті не було. До кінця 1947 р. діяла карткова система на деякі види продовольства і товари; давався взнаки голод 1946 – 1947 рр.

Станом на 04.1946 р. викладачами кафедри історії СРСР, крім зав. кафедрою, ректора Ф.А. Редька, працювали: Л.Л. Блідченко, О.М. Васильєва (викладач педінституту ще в 1920 – 1921 рр., а в 1947 р. заарештована й позбавлена волі на 10 р.). Станом на 30.10.1946 р. на цій кафедрі працювали доц. Редько Ф.А., ст. викладач К.І. Кушнірчук (колишній активний член Українського товариства істориків-марксистів, який викладав історію УРСР) і асистент Л.Л. Блідченко.

Із 1.09.1946 р. від кафедри історії СРСР була відділена кафедра загальної історії (в.о. зав. кафедри, доцент С.О. Данішев, одночасно – заступник директора з науково-навчальної роботи; асистент О.Х. Соколовський; Л.І. Прохорова – викладач географії в учительському інституті).

До 25-річчя отримання інститутом статусу державного закладу вищої освіти виданий ювілейний випуск відновлених «Наукових записок» зі статтями викладачів-істориків.

Постановою Ради міністрів СРСР № 2766 від 28.12.1946 р. Полтавському державному педагогічному інституту присвоєне ім'я В.Г. Короленка (в переліку заходів щодо увіковічення його пам'яті, в зв'язку з 25-річчям від дня його смерті). У зв'язку з цією ж подією, Ф.А. Редько, С.О. Данішев, М.І. Малич, С.П. Бабенко були нагороджені знаками «Відмінник народної освіти УРСР».

У 1947 – 1948 н.р. кафедра мала назву загальної історії та географії. На ній працювали два історики (С.О. Данішев – зав. кафедри, доцент; О.Х. Соколовський, старший викладач), та два штатні викладачі географічних дисциплін. У 1948 – 1949 н.р. кафедра загальної історії працювала в складі 4-х штатних осіб, у т.ч. ст. викладач Л.Л. Блідченко (Мазуренко). У 1947 році в зв'язку з «викриттям помилок» інституту історії АН УРСР в педінституті 9 разів перевірялось викладання історії України.

Зі звіту за 1949/1950 н.р. навчальний рік довідуємося, що факультет працював у важких умовах: у другу зміну, з 13:30 год.; в тих же приміщеннях, які в першу зміну використовував природничий факультет, займаючи 4 кабінети. Можливостей обладнати ці кабінети історичною наочністю не було. Тільки в 1950 – 1951 н.р. для підготовки вчителів історії інститут отримав невеликий двоповерховий будинок колишньої школи №9 по провулку Госпітальному, 10. Заняття тут відбувалися до 1954 – 1955 н.р. включно.

Після 15 років перерви, у 1950 р. був здійснений випуск студентів-істориків.

Історико-філологічний факультет (01.1951-10.1966)

У 1950 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову про те, що посада декана затверджується при наявності на даному факультеті контингенту студентів стаціонарного навчання не менше 200 осіб. Оскільки на історичному їх було всього 116, то з 20.10.1950 р.

Будинки, в який велася підготовка вчителів історії: 1 – адміністративний корпус і природничий факультет (1946-1950), розібраний у середині 1970-х рр.; на його місці зараз права частина корпусу №2; 2 – По пров. Госпітальному, 10 (1950-1955); 3 – Корпус №1, вигляд до ремонту (1943-1955 рр.)

обов'язки декана факультету були покладені на декана мовно-літературного факультету доцента І.Т. Чирко. А Наказом Міносвіти від 26.01.1951 р. факультети було об'єднано в один – історико-філологічний (який називався так у 1951-1966 рр.).

Набори студентів на навчання в 1951 – 1955 рр. здійснювалися на історико-філологічному факультеті по трьох відділеннях окремо: історії, української мови і літератури, російської мови та літератури.

У 1950 – 1951 н.р. на кафедру історії СРСР в 1950 р. прийняті Л.С. Ліхіна, яка викладала історію СРСР і археологію до виходу на пенсію в 1984 р.; перейшла з кафедри марксизму О.Я. Волгіна (дружина секретаря обкому партії, яка до 1952 р. викладала історію УРСР замість звільненого за «скрипникізм» К.І. Кушнірчука).

У 1951 – 1952 н.р. кафедра загальної історії працювала в складі: Соколовський О.Х. – т.в.о. зав. каф., старший викладач, який викладав майже всі курси всесвітньої історії, але найбільш спеціалізувався на середньовічній; Мазуренко Л.Л. – ст. викладач яка спеціалізувалася на викладанні нової і новітньої історії, а з осені 1952 до 1954 р. тимчасово виконувала обов'язки зав. кафедри, поки І.Х. Соколовський займався підготовкою кандидатської дисертації в Москві; Каган С.Х. – к.і.н., ст. викладач, викладала нову історію; Нікітенко Н.І. (викладач до 1.12.1951, далі – на посаді керівника педпрактики інституту). Доц. Данішев С.О. у 1951 р. перейшов на кафедру історії СРСР.

Тільки 15.10.1952 р. був заселений після ремонту єдиний студентський гуртожиток (навчальний корпус № 3, починаючи з 1983 – 1984 н.р.), а в 1955 – 1956 н.р. розпочалися повноцінні заняття в корпусі № 1, теж після капітального ремонту.

До 08.1955 р. діяли три кафедри, на яких працювали історики: марксизму-ленінізму, філософії та політекономії (зав.: к. філософ. н. Д.В. Степанов); історії СРСР (зав.: к.і.н., ректор інституту Д.С. Нененко; к.і.н. доц. Г.І. Кулик); загальної історії (зав.: к.і.н. О.Х. Соколовський). Останні дві власне історичні кафедри були об'єднані, і в 1955-1968 рр. діяла єдина в інституті й на факультеті кафедра історії (завідувач доц. Г.І. Кулик).

У зв'язку з державним курсом на спеціалізацію і концентрацію в підготовці фахівців, з 1.09.1956 до ПДП імені В.Г. Короленка переведені для продовження навчання студенти-історики старших курсів із Ніжинського педінституту. А разом зі студентами прибув «десант» із кваліфікованих викладачів (к.і.н. Г.І. Ліпатнікова, Л.О. Медведська, М.М. Ярошенко), які «не прижилися» в інституті через побутові та інші причини й через 2-3 роки залишили його. А з Л.В. Олійником, який був у числі прибулих із Ніжина, взагалі розігралася драма, описана нами в нарисі про нього.

У тому ж 1956 р. урядом була прийнята Постанова про підготовку в педінститутах учителів широкого профілю та переведення в зв'язку з цим навчання з 4-річного на 5-річний термін. Тому підготовка майбутніх учителів набору 1956 р. на історико-філологічному факультеті здійснювалася за поєднанням спеціальностей, зокрема, «українська мова, література та історія», «російська мова, література та історія» (пізніше – музика).

З 01.1951 до 05.1959 р. факультет очолював філолог Іван Трохимович Чирко. До речі, з 09.1953 до 09.1971 директором ПДП імені В.Г.Короленка (з 1958 р. назва посади – «ректор») теж був філолог Михайло Васильович Семиволос (1910–2000).

Пізніше деканом об'єднаного факультету став історик Павло Мусійович Денисовець (з 05.1959 р. до 10.1966 р., коли відновили історичний і філологічний факультети як окремі). Із 03.1961 до 08.1964 р. він готувався до захисту докторської дисертації, тому на посаді декана був викладач політекономії доцент Василь Гаврилович Євтушенко.

Станом на 1957 р. у штаті єдиної кафедри історії працювали 16 осіб. Різні розділи курсу історії СРСР викладали доценти Г.І. Кулик, П.М. Денисовець, С.О. Данішев, Л.О. Медведська; асистент Л.С. Ліхіна (вела також курс археології); історію УРСР – доц. Л.В. Олійник; методику навчання історії – к.і.н. М.М. Ярошенко; історію Стародавнього світу – к.і.н. Г.І. Ліпатнікова (хоч була вченою-медієвістом), історію Середніх віків – О.Х. Соколовський, нову і новітню історію світу – к.і.н. С.Х. Каган (хоч захистила дисертацію з історії України), к.і.н. М.Й. Чупрун, ст. викл. Л.Л. Мазуренко. Тільки-но розпочали викладацьку діяльність асистенти В.Є. Лобурець, М.П. Підлісний, М.В. Шведун, М.І. Литвиненко.

Під кінець діяльності кафедри історії в складі історико-філологічного факультету (станом на 1964-1965 н.р.) працювали 12 викладачів: із них 6 доцентів (Кулик Г.І. зав. кафедри; Денисовець П.М. – декан факультету; Черевань А.С., Соколовський О.Х., Данишев С.О., Чупрун М.Й.); один старший викладач (Лобурець В.Є., Мазуренко Л.Л.), і 5 асистентів (Ліхіна Л.С., Воловик В.С., Дишлевий П.С., Бака М.В., Звонська С.К.).

В.П.Мирний (1927 – 2015 рр.), який захистив кандидатську дисертацію з методики навчання історії, викладав курс педагогіки, а методику – П.С. Дишлевий та М.М.Хвиль.

Історичний факультет з 10.1966 року

Після роз'єднання факультетів підготовка майбутніх учителів знову проводилася за спеціальністю «історія», з кваліфікацією в дипломі «Учитель історії та суспільствознавства». Студенти, які вступали до інституту в 1986-1989 рр. отримували дипломи із записом кваліфікації «Учитель історії та права». Щоправда, учителями історії після закінчення факультету в 1960-ті – 1980-ті роки працювали далеко не всі, бо така освіта давала «зелене світло» для наступної роботи в комсомольських, а потім – партійних органах, органах державного управління, міліції, службі безпеки тощо (особливо – для чоловіків, які, як правило, вступали на навчання або після служби в армії, або маючи трудовий стаж). Тому не дивно, що історичний факультет ПДПУ імені В.Г. Короленка вважався престижним, і конкурс при вступі до нього був великим (7 – 12 абітурієнтів на одне місце).

Відновленим історичним факультетом з 10.1966 до 07.1971 продовжував керувати проф. П.М. Денисовець. За наступні 18 років (до 1989 р.) змінилися вісім деканів факультету, із яких власне істориками були три: доценти Бойко М.К. (1971 – 1974), Тригуб П.М. (1974 – 1976), Побіленський Я.А. (1977 – 1978), а інші – викладачами ідеологічних (суспільствознавчих) кафедр.

Ще два роки після відновлення окремого факультету (10.1966 – 08.1968) діяла єдина кафедра історії. Тільки 08.1968 р. вона була розділена на дві: історії СРСР і загальної історії.

Кафедра загальної історії діяла під такою назвою в 1968 – 1990 рр.; у 1990 – 2006 рр. носила назву всесвітньої історії. Завідувачем цієї кафедри в 1968 – 1978 рр. був доц. Чупрун М.Й.; у 1978 – 1997 рр. – доц. Бака М.В., у 1997 – 2000 рр. – проф. Лобурець В.Є., з 2000 р. – доц. Год Б.В. У 2006 р. кафедра всесвітньої історії змінила назву на кафедру всесвітньої історії та методики викладання історії (завідувач – проф. Год Б.В.). Це – єдина історична кафедра, яка не зазнала суттєвих змін за профілем діяльності викладачів, хоч відбулися суттєві зміни їхнього складу (поколінь).

На кафедрі загальної історії з початку її утворення курс історії стародавнього світу викладав В.С. Воловик; історії середніх віків – О.Х. Соколовський; нову і новітню історію окремих регіонів світу – М.Й. Чупрун, М.В. Бака, Я.А. Побіленський, Л.Л. Мазуренко, М.О.Авдеева; методику викладання історії і суспільствознавства – І.М. Рева (пізніше перейшов на кафедру історії СРСР і УРСР). Наприкінці 1970-х років викладачами кафедри стали О.М. Мельников, М.І. Лахижа, недовго працювали в штаті цієї кафедри О.Ю. Поляков, Р.В. Майборода, В.В. Ставнюк, С.Ф. Кротюк, С.Л. Масол, В.І. Великолуг; поза штатом – С.С. Грінберг, Л.В. Нестуля, М.Г. Усіченко та інші.

З початку 1980-х років на кафедрі працюють Б.В. Год, В.О. Рибачук, Н.В. Беседіна, а також Н.І. Самойленко, яка пізніше перейшла на іншу роботу в Полтаві.

Значних змін зазнала кафедра з вивчення вітчизняної історії і навчання їй. Кафедра історії СРСР діяла під такою назвою в 1968 - 1975 рр.; у 1975 - 1990 рр. вона носила назву історії СРСР і УРСР. Її завідувачем у 1968 – 1971 рр. був проф. В.Є. Лобурець, який у 1971 – 1974 рр. переходив на посаду старшого наукового співробітника і проф. П.М. Денисовець (1974 - 1990). Крім них, на кафедрі в перші десятки років її діяльності працювали д.і.н., проф. А.С. Черевань, к.і.н., доц. М.К. Бойко, І.М. Рева, О.П. Самойленко, О.П. Єрмак, П.М. Тригуб, а також тоді асистенти С.П. Юренко і Т.П. Демиденко; з другої половини 1970-х рр. – доц. В.Н. Жук, В.Я. Ревегук, Р.І. Стівбун; в кінці 1970-х і в 1980х – Л.М. Новохатько, О.О. Нестуля, Г.Т. Капустян, Н.Я. Цехмістро, П.Я. та Р.Л. Гавриші та інші.

Викладачі-історики серед авторів книги «Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Полтавська область» (1967).
Члени редколегії: 1 – Данішев С. О., 2 – Жук В. Н., 3 – Соколовський О. Х., 4 – Білий П. Х.; автори статей:
5 – Черевань А.С., 6 – Лобурець В.Є., 7 – Л.С. Ліхіна.

У 1960-ті – 1980-ті роки суттєву роль у підготовці вчителів історії і суспільствознавства відігравали й інші суспільно-політичні кафедри.

У 1967 р. загальноінститутську кафедру марксизму-ленінізму, філософії та політекономії розділили на дві: політекономії та наукового комунізму (завідувач доц. Євтушенко В.Г., з 1975 р. – д. економ. наук, проф. Жученко В.С.), яка відповідала за курси політичної економії, наукового комунізму, естетики, основ радянського господарства і права, і на кафедру історії КПРС та філософії (до 1976 р. завідувачем був проф. Зубань О.К.). У 1976 р. вже окрему кафедру філософії очолив ректор доц. Зязюн І.А. (д.філос. н. з 1977), і завідував нею до 1987 р. Завідувачами теж окремої кафедри історії КПРС були доц. Гурін О.О. (12.1976 – 06.1982) та доц. Собін В.А. (06.1982 – 02.1991).

Викладачі цих ідеологічних тоді кафедр призначалися ректорами інституту (О.К. Зубань, 09.1971 – 03.1975; І.А. Зязюн, 03.1975 – 09.1990; В.О. Пащенко, з 09.1990), та деканами історичного факультету (Ніколенко С.В., 07.1976 – 04.1977; Кадетов С.М., 10.1978 – 02.1982; Пащенко В.О., 02.1982 – 02.1983; Колбін В.Г., 02.1983 – 11.1984; Шебітченко А.П., 11.1984 – 11.1989; Кравченко П.А., із 12.1989).

Викладачі історії КПРС та «наукового комунізму» мали на той час вчені ступені доктора історичних наук (О.К. Зубань), або кандидата історичних наук (М.І. Малич, М.І. Різун, І.М. Попик, Л.А.Христенко, П.С. Синенко, А.О. Овсяницький, В.Я. Пащенко, О.О. Гурін, Т.Д. Литвинець, П.Х. Білий, О.О. Траверсе, В.Г. Колбін, А.І. Підсадна, В.А. Собін, Н.І. Гончаренко), або мали історичну освіту, але не мали вченого ступеня (Н.І. Романенко, Ф.М. Собко та інші).

До середини 1970-х років матеріальна база ПДП імені В.Г. Короленка залишалася слабкою. Зокрема, для занять студентів історичного факультету в нинішньому корпусі № 1 було виділено тільки чотири аудиторії: дві лекційні і дві – для проведення семінарських занять (в останніх розміщувалися і кабінети кафедр). Тому заняття доводилося проводити і в актовому залі, і в гуртожитках, і в невеликих будинках, де навчалися студенти інших факультетів. У маленькій аудиторії № 44 розміщувалися деканати і історичного, і філологічного факультетів (по три столи).

Суттєво покращилася матеріальна база ПДП імені В.Г. Короленка за період, коли його ректором був Іван Андрійович Зязюн (1975 – 1990). У 1977 році введено в дію корпусу №2 ПДПУ, що зробило менш напруженим і графік підготовки вчителів історії. Було збудовано гуртожиток №1 по вулиці Монастирській № 7, де проживають студенти факультету, спорткомплекс, нову їдальню тощо.

У 1990 р. ректором інституту став Володимир Олександрович Пащенко. Початок його діяльності співпав із періодом «пізньої Перебудови».

Перед початком 1990 – 1991 н.р. кафедра історії СРСР і УРСР розділена на дві: кафедру історії СРСР (завідувач – проф. Лобурець В.Є.) і кафедру історії УРСР (завідувач – доц. Єрмак О.П.). Василь Єгорович Лобурець працював одночасно і проректором з наукової роботи (1981 – 1996 рр.).

На кафедрі історії УРСР у 1990 – 1991 н.р. працювали доцент-історик В.Я. Ревегук, доцент-географ Л.І. Гоженко (у зв'язку з відкриттям спеціальності «історія та географія»), старший викладач П.Я. Гавриш, асистенти С.Б. Іващенко та І.І.Діптан, старший лаборант Г.В. Лаврик. Із 08.1991 р. кафедру поповнили асистенти – три викладачі географії, та історик В.І. Великолуг.

24.08.1991 року була проголошена незалежність держави Україна. Відповідно до рішення Вченої ради від 25.10.1991 р. відбулася реорганізація двох історичних кафедр. Кафедра історії УРСР була перейменована на кафедру спеціальних історичних дисциплін та географії, а кафедра історії СРСР – на кафедру історії східного слов'янства (зі збереженням попереднього штату викладачів і завідувачів).

Кафедра спеціальних історичних дисциплін та географії існувала під такою назвою до 09.2000 р., хоч за переважаючою кількістю викладачів стала географічною. Крім завідувача кафедри доц. О.П. Єрмака, працював викладач археології і народознавства П.Я. Гавриш, з 1996 р. – Ю.В.Вільховий (як викладач етнографії і деяких географічних дисциплін), Л.І. Шаповал, В.С. Воловик, викладач правознавства Г.В. Лаврик. П.Я. Гавриш і Л.І. Шаповал працювали рік-два і після того, як кафедра реорганізована на кафедрі географії та краєзнавства (діяла під такою назвою до 2017 р.).

Із 04.1993 р. кафедра історії східного слов'янства перейменована на кафедру історії України історичного факультету (завідувач – проф. Лобурець В.Є.), яка діяла до 04.1997 р.

Із самого кінця 1980-х до 1991 р. (періоду «Перебудови») і в перші роки незалежності України відбувалися досить суттєві зміни в змісті й організації викладання суспільно-політичних дисциплін. Окремі дисципліни зникали (історія КПРС, науковий комунізм, науковий атеїзм), інші суттєво трансформувалися (філософія, політекономія, правознавчі дисципліни), треті з'являлися (політологія, соціологія, релігієзнавство). Назви кафедр змінювалися, але, в основному, керівництво інституту намагалося зберігати найбільш кваліфікованих викладачів, які працювали раніше на ідеологічних кафедрах (і зуміли розробити навчально-методичне забезпечення під новий зміст дисциплін чи нові дисципліни, та й самі змінилися відповідно до вимог щодо формування особистості вчителів української середньої школи).

Кафедру політекономії і наукового комунізму в 1989 р. перейменували на кафедру політекономії і наукового соціалізму, а з 1.09.1990 розділили на дві: 1) політекономії та 2) теорії соціалізму і основ політології.

Кафедра історії КПРС стала кафедрою політичної історії.

Кафедра політекономії під такою назвою (але з переліком навчальних дисциплін, що суттєво змінювався), існує і понині. Її очолювали доктори і кандидати економічних наук. До 2001 року вона була загальноуніверситетською, але і зараз окремі навчальні дисципліни викладаються для студентів історичного факультету (хоч їхня частка зменшилася за останні роки).

Кафедра теорії соціалізму і основ політології (яка складалася із викладачів колишнього курсу «наукового комунізму») існувала трішки більше року. Із 09.1990 до 04.1991 р. її очолював к.і.н., доц. Тягло Є.І., а 04 – 11.1991 – к.і.н., доц. Гончаренко Н.І.

Із 11.1991 р. більша частина викладачів кафедри політичної історії стала ядром загальноінститутської кафедри історії України (завідувачка – к.і.н., доц. Киридон А.М.), а частина з них увійшла до кафедри політичної історії і основ політології (завідувачка – к.і.н., доц. Підсадна А.І.), разом з викладачами колишньої кафедри теорії соціалізму і основ політології. Остання кафедра існувала недовго, і вже в 1992 році перейменована на кафедру суспільно-політичних дисциплін (існувала до 1997 р., забезпечувала викладання політології і правознавчих дисциплін). В 1997 р., у зв'язку із зменшенням обсягу навчального навантаження, викладачі цієї кафедри влилися в кафедру політекономії і надалі забезпечували в її складі викладання політології, соціології, правознавчих дисциплін.

Випуск студентів 5 курсу історичного факультету в 1980 році
Викладачі, 1-й ряд: В.Н. Жук, М.О. Авдеева, Л.Л. Мазуренко, Л.С. Ліхіна, М.І. Малич, С.М. Кадегов (декан), М.Й. Чулпун, О.Х. Соколовський,
М.В. Бака Т.П. Демиденко, М.І. Лахижа, О.П. Єрмак, В.Є. Лобурець.
Четвертий ряд, крайній зліва – В.С. Воловик; останній ряд, третій зліва – П.М. Тригуб

Із 03.1987 по 08.1990 р. виконуючим обов'язки і завідувачем кафедри філософії був доц. І.Г. Слюсаренко. З 09.1990 р. по 12.1991 р. цю посаду обіймав ректор, канд. філософ. наук В. О. Пащенко. Того ж року зі складу кафедри філософії було виокремлено кафедру етики та естетики, завідувачем якої стала канд. філософ. наук, доцент Н.І. Головіна. Але ця кафедра проіснувала недовго і її викладачів включено до складу кафедри філософії. З 01.1992 до 08.2015 р. кафедру очолював декан історичного факультету П.А. Кравченко (доктор філософських наук з 2002 р.). Тому кафедра із загальноінститутської стала факультетською. З 09.2015 р. кафедру очолює к.ф.н., доцент Н.І. Головіна.

04.1997 р. керівництво інституту об'єднало дві кафедри історії України (загальноінститутську і факультетську) в одну, на чолі з к.і.н., доц. А.М. Киридон, яка очолювала її до 2002 р. (до вступу в докторантуру). Завідувач колишньої факультетської кафедри В.Є. Лобурець став завідувачем кафедри всесвітньої історії. Деякі переходи викладачів між кафедрами спостерігалися і надалі. У 2002-2008 рр. кафедру історії України очолював проф. В.О. Пащенко, з 09.2008 по 12.2009 р. – проф. Ю.В. Волошин, з 05.2010 по 06.2015 р. – проф. Р.А. Сітарчук, з 06.2015 р. – проф. Л.Л. Бабенко.

Детальніше склад історичних кафедр (особливо, починаючи з 1991 року), буде схарактеризовано окремо, у відповідних статтях.

Ректором нашого закладу вищої освіти 18 років (09.1990 – 07.2008) був В.О. Пащенко, який 02.1994 р. успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Завдяки його зусиллям, ПДПІ імені В.Г. Короленка 9.12.1999 р. отримав статус Полтавського державного педагогічного університету (ПДПУ) імені В.Г. Короленка. Завдяки зусиллям нинішнього ректора (з 02.2009 р.) Миколи Івановича Степаненка 25.11.2009 р. указом Президента України Полтавському державному педагогічному університету надано статус національного (ПНПУ імені В.Г. Короленка).

Нинішні доктори історичних наук працювали й працюють на посадах проректорів. Першим проректором у 1995-2010 рр. працював Петро Васильович Киридон (07.2008 – 01.2009 виконував обов'язки ректора). З 2010 р. на цій посаді працює Роман Анатолійович Сітарчук. Проректором з науково-педагогічної роботи університету був Борис Васильович Год (2009 – 2014 рр.).

На посаду декана історичного факультету обиралися Петро Анатолійович Кравченко (12.1989 – 08.1997; 02.2002-до тепер), і Борис Васильович Год (09.1997 – 02.2002).

З часу проголошення незалежності України відбувалася не тільки зміна внутрішньої структури факультету, але й спеціальностей, спеціалізацій та їхніх поєднань.

До 1994 р. здійснювався випуск здобувачів вищої освіти, які вступили на навчання в останні роки існування СРСР (із записом кваліфікації в дипломі «Учитель історії, суспільствознавства та правознавства»). У 1993 р. відбувся перший випуск за поєднанням спеціальностей «історія та географія» (три групи з п'яти набору 1988 року були переведені на таке поєднання в кінці 1989 р.). У 1995-2000 роках випуск відбувався виключно за вказаним поєднанням спеціальностей. Але якщо в 1990-1994 роках на перший курс за поєднанням спеціальностей «історія і географія» приймалися три групи студентів (90 осіб), то з 1995 року їх стало дві, а з 1997 по 2001, і з 2007 по 2010 роки – одна група (останній випуск – 2015 р.).

У 1995 р. відбувся набір 1 групи за поєднанням спеціальностей «історія та культурологія» (кваліфікація: «Вчитель історії і культурологічних дисциплін»), а в 1996 р. «історія та економіка». Більше наборів на вказані поєднання спеціальності зі спеціалізаціями не було. У 1997 р. декан П.А.Кравченко добився набору для підготовки вчителів історії та правознавства (спочатку 1 групи, пізніше – до 2-4 груп). Поєднання спеціальності «історія» й спеціалізації «правознавство» виявилось затребуваним.

Але викладачі правознавчих дисциплін тривалий час були розпорошені між різними кафедрами. Тільки в 2004 р. новостворену кафедру правознавства очолила Г.В. Лаврик, яка пізніше, не знайшовши контакту з тодішнім керівництвом університету, перейшла в інший зовнішній зв'язок і стала в 2008 р. доктором юридичних наук, професором. У 2007 – 2008 н.р. кафедру очолювала к.і.н., доц. Г.В. Терела, в 2008 – 2014 – к.і.н., доц. Т.В. Жалій, у 2014 – 2018 – к.і.н., доц. К.Б. Пивоварська.

На жаль, в останні роки обсяг навчального навантаження викладачів критично зменшився й у серпні 2018 р. кафедра припинила існування.

Експерсія викладачів факультету по Черкащині. Чигирин (2006 р.)

З 2002 р. при підготовці бакалаврів за ліцензованою спеціальністю «історія» відбувався розподіл на групи за спеціалізаціями «правознавство» або «суспільствознавство» (як правило 1 група); у 2007 – 2010 рр. – ще й із другою спеціальністю «географія».

У 1999 р. ліцензована, як перша, спеціальність «географія» за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра і спеціаліста (у 2006 – магістра). У дипломах спеціалістів до 2012 р. був запис: «Учитель географії, історії, основ економіки. Організатор краєзнавчо-туристичної роботи». У 2007 р. поєднання з історією було скасоване МОН.

Суттєвий вплив на організацію освітнього процесу мав перехід на «болонську кредитно-модульну систему» (з 2007 р.); вступ на бакалаврат виключно за результатами ЗНО (з 2008 р.); зміни у зв'язку із запровадженням регламентованих форм навчальної документації (НМКД, 2012); імплементація Закону України «Про вищу освіту» (з 2014 р.); зміна переліку галузей знань, спеціальностей та предметних спеціалізацій (з 2015 р.); у 2017 р. був останній випуск здобувачів за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста.

На жаль, за останні 5 років кількість студентів і ставок викладачів на факультеті зменшується з різних причин (демографічної ситуації; вступу сильніших студентів за результатами ЗНО до більш престижних зво; різке збільшення частки самостійної роботи порівняно з аудиторною при плануванні до індивідуальних планів майже виключно останньої тощо).

З перших днів навчання обдаровані студенти залучаються до факультетських та університетських колективів художньої самодіяльності (хорові колективи «Калина», «Чебрець», «Черемшина», «Тисяча років музики», танцювальний гурт «Березіль», студентський театр «Фабула» тощо). Традиційними для факультету є огляди-концерти: «Знайомтесь, перший курс!», до професійного освітянського свята «Дня учителя», «Міжнародного дня студентів» та інші.

В кабінетах факультету створені музеї: історії історичного факультету (ауд. № 45); етнографії України (ауд. №48); кімната-музей А.С. Макаренка (ауд. №18); кімната-музей В.О. Сухомлинського (ауд. №14).

Таким чином, історична освіта в нашому закладі вищої освіти і його попередниках на різних етапах історії характеризувалася такими особливостями:

- 1914 – 1918 – на рівні потреб у підготовці вчителя усіх навчальних дисциплін у неповних середніх школах (вищих початкових училищах).

Деканат історичного факультету, червень 2018 р.

Майже чверть століття факультет очолює професор П.А. Кравченко.

Вручення дипломів про вищу освіту випускникам факультету

- 1918 – 1922 – спроба поєднати дещо несистематизований університетський курс на Історико-філологічному факультеті з підготовкою учителів на словесно-історичному відділі у Педагогічному інституті (й у перший рік після їх об'єднання – в Інституті народної освіти, ПІНО).

- 1923 – 1930 – вилучення курсу «громадянської історії» зі шкільної програми; підготовка учителів суспільствознавства на III-IV курсах ПІНО; домінування курсів «класової боротьби»; історичні семінари «посиленого типу» завдяки зусиллям декількох викладачів-ентузіастів.

- 1931 – 1935 – відновлення курсу «громадянської історії» у шкільній програмі; введення систематичних курсів історії (зокрема, історії УРСР) при підготовці учителів історико-економічних дисциплін; діяльність історичного факультету (1933 – 1935), яка була припинена, в основному, через кадрові проблеми.

- 1935 – 1945 – майже повне вилучення курсів історії з програм ПДПІ (єдиний невеликий курс – «Історія народів СРСР» для підготовки учителів-філологів); упровадження інтегрованого курсу «Основи марксизму-ленінізму», в складі якого домінував розділ про історію ВКП(б).

- 1945 – 1966 – створення кафедри історії СРСР на мовно-літературному факультеті, відкриття історичного факультету з невеликою кількістю викладачів і студентів (1946 – 1950), підготовка вчителів української мови, літератури та історії на історико-філологічному факультеті (1951 – 1966).

- 1966 – середина 2010 років – відновлення самостійного історичного факультету, підвищення престижності історичної освіти (1960-ті – 1980-ті роки), поєднання підготовки учителів історії з підготовкою вчителів інших спеціальностей і спеціалізацій (1990-ті – середина 2010-х років).

- Сучасний етап: збільшення переліку спеціальностей і освітніх програм, за якими надається історична підготовка за різними рівнями вищої освіти (бакалаврським, магістерським, доктора філософії, доктора наук). 28.03.2019 року перейменований на факультет історії та географії.

Видаються два фахові журнали: «Історична пам'ять» та «Філософські обрії».

Засідання редколегії журналу «Історична пам'ять», 2009 рік.

Зліва направо: Р.А. Сітарчук, О.П. Єрмак, Б.В. Год, П.А. Кравченко, В.О. Пашенко